

[Lees publicatie >](#)

Versterken uitvoeringskracht in het ruimtelijk domein

Inventarisatie & analyse van huidige uitvoeringsstructuur
met perspectief op meer slagkracht

Inhoudsopgave

1. Intro	3
2. Bevindingen	5
3. Oplossingsrichtingen	8
3.1. Versterken van de interdepartementale sturing op de huidige uitvoeringsstructuur	8
3.2. Verkennen / toevoegen van ‘ontbrekende schakels’ in de uitvoeringsstructuur	11
4. Huidige uitvoeringsstructuur in beeld	13
5. Bijlagen	21
Visualisaties van de uitvoeringsstructuur	21
Overzicht programma’s: Toekomstbestendig landelijk gebied	26
Overzicht programma’s: Duurzame verstedelijking	34
Overzicht programma’s: Energietransitie	39
Bronnen	42
Colofon	43

1. Intro

Centrale vraag

Hoe kunnen we de uitvoeringskracht van het Rijk in het ruimtelijk domein versterken? Deze vraag staat centraal in een onderzoek dat het Ministerie van BZK heeft laten uitvoeren. Voor het begrip ‘uitvoeringskracht’ hanteren we een brede definitie; het betreft in feite alles wat nodig is om beleid dat is vastgelegd in visies en regels uit te voeren. Meer concreet gaat het bij uitvoeringskracht zowel om de uitvoeringstrajecten en programma’s waarin rijk en regio afspraken maken over uitvoering als om concrete projecten en maatregelen die in de leefomgeving worden gerealiseerd.

Het onderzoek naar de uitvoeringskracht bestaat uit twee delen. Het eerste deel - uitgevoerd door Royal HaskoningDHV – bestaat uit een inventarisatie en analyse van de huidige uitvoeringsstructuur en geeft globale oplossingsrichtingen aan. In het tweede deel - uitgevoerd door Deloitte - worden concretere oplossingen uitgewerkt in relatie met uitvoering van beleid en uitvoeringsprojecten. Dit rapport bevat de resultaten van het eerste deel van het onderzoek over uitvoeringskracht.

In het eerste deelonderzoek staat de vraag centraal: Hoe ziet de huidige uitvoeringsstructuur in het ruimtelijk domein eruit, welke ‘schakels’ ontbreken daarin en wat

zijn globale oplossingsrichtingen om de uitvoeringskracht verder te versterken? Het begrip ‘uitvoeringsstructuur’ hebben we opgevat als het geheel van rijk-regio programma’s en uitvoeringstrajecten en de belangrijkste onderdelen van de kennis- en innovatiestructuur, uitvoeringsorganisaties en investeringsregelingen die deze ondersteunen.

Context van de vraag

Verschillende ontwikkelingen zijn aanleiding voor deze vraag. Veel maatschappelijke opgaven als energietransitie, klimaatadaptatie en de landbouwtransitie hebben grote ruimtelijke consequenties. Niet alles kan overal tegelijk en de roep om keuzes hoe om te gaan met onze schaarse ruimte wordt steeds vaker en luider gehoord. De strijd om de ruimte wordt ook vertaald naar discussies over de rollen en verantwoordelijkheden van rijk en regio daarbij. Zijn er redenen om de decentrale sturingsfilosofie van de afgelopen decennia aan te vullen met een sterkere regierol van het Rijk? Diverse recente adviezen van adviesraden van het kabinet proberen richting te geven aan versterking van de interbestuurlijke samenwerking.

Aanpak deelonderzoek Inventarisatie en analyse

De uitvoeringsstructuur is uit praktische overwegingen in beeld gebracht voor drie samenhangende opgaven die ook

in het IBO Ruimte zijn onderscheiden, te weten: duurzame verstedelijking, toekomstbestendig landelijk gebied en de energietransitie (de laatste met een bredere scope dan in het IBO Ruimte). In hun onderlinge samenhang wordt hiermee het brede domein van de fysieke leefomgeving bestreken. Vertrekpunt voor de analyse is het overzicht van programma's en uitvoeringstrajecten zoals opgenomen in de Uitvoeringsagenda NOVI. De inventarisatie van belangrijkste investeringsregelingen is gebaseerd op het overzicht in het IBO Ruimte, meer specifiek het rapport van Ecorys dat in bijlage 7 van het IBO Ruimte is opgenomen. Deze overzichten zijn op basis van bureau-onderzoek verder aangevuld. Omdat het een 'brede' onderzoeksvraag was, die in korte tijd beantwoord moest worden, zijn enkele aanvullende interviews afgenomen met SG, DG's en Directeuren van het Ministerie van BZK. Deze interviews waren er alleen op gericht accenten mee te geven over de duiding van de onderzoeksvraag en eerste noties te delen over de uitvoeringskracht. Een concept-rapportage is gepresenteerd en besproken in een interdepartementaal overleg en in een werksessie met leden van de Stuurgroep Leefomgeving.

KANTTEKENINGEN BIJ DE ANALYSE EN BETEKENIS VAN DIT RAPPORT

Onze bevindingen en oplossingsrichtingen zijn gebaseerd op het geïnterviewde beeld van de uitvoerings-structuur en enkele relevante bronnen. Resultaten van evaluaties over het functioneren van afzonderlijke uitvoeringstrajecten/programma's, organisaties en investeringsregelingen zouden waardevol zijn voor een diepgaandere analyse, maar zijn niet meegenomen in de analyse. Daarvoor was de doorlooptijd voor dit onderzoek te kort. Ook heeft binnen het onderzoek - vanwege die doorlooptijd - nog geen dialoog plaatsgevonden met bijvoorbeeld andere overheden, uitvoeringsorganisaties en kennisinstellingen. In die zin moeten de bevindingen en oplossingsrichtingen in dit rapport beter worden gezien als startpunt van een dialoog dan als resultaat daarvan.

Leeswijzer

Na dit inleidende hoofdstuk bevatten hoofdstuk 2 en hoofdstuk 3 respectievelijk de bevindingen van de analyse en de globale oplossingsrichtingen ter versterking van de uitvoeringskracht.

Hoofdstuk 4 beschrijft kort de elementen van de uitvoeringsstructuur voor de thema's toekomstbestendig landelijk gebied, duurzame verstedelijking en energietransitie. In de bijlagen zijn visualisaties en overzichten opgenomen van alle uitvoeringstrajecten en -programma's per thema.

2. Bevindingen

Algemeen

Versterking van de uitvoeringskracht lijkt op basis van onze analyse geen kwestie van nieuwe instrumenten of 'schakels' toevoegen, maar eerder van het beter benutten van bestaande instrumenten, organisaties en/of regelingen op basis van (nieuwe) beleidsmatige keuzes. Keuzes die bijvoorbeeld gaan over aanscherping en prioritering van doelen en de ontwikkelingsrichting van gebieden, over het durven benutten van instrumenten als rijksinpassingsplannen/projectbesluiten, over het maken van wederkerige prestatieafspraken, over de inzet van rijksuitvoeringsorganisaties en over extra ondersteuning van provincies en gemeenten met capaciteit, kennis en middelen.

Bevindingen over 'wat ontbreekt' op rijksniveau zijn afhankelijk van de keuze om wel of niet te kiezen voor een actievere, sterker regisserende en grotere rol van het rijk in de uitvoering van beleid. Bij een voorzetting van de huidige rijksrol zal het accent sterker komen te liggen op een betere en grotere ondersteuning van provincies en gemeenten (met capaciteit, kennis en middelen). Bij een grotere rijksrol in de uitvoering van beleid kunnen nog weinig benutte instrumenten meer worden ingezet (denk aan rijksinpassingsplannen/projectbesluiten), of kunnen de opdrachten en mogelijkheden van

rijksuitvoeringsorganisaties worden uitgebreid.

Over het 'beeld' van de uitvoeringsstructuur

In de huidige uitvoeringstructuur voor de drie thema's domineren in het algemeen sectorale uitvoeringstrajecten en programma's; relatief weinig programma's zijn gericht op gebiedsgerichte integratie van belangen/sectoren. Onduidelijk is of, en zo ja in welke mate sturing is gegeven op welke opgave op welke wijze het beste kan worden uitgevoerd. Enkele nieuwe en meer overkoepelende programma's zoals het 'Programma Verstedelijking & Wonen', het 'Programma Energiesysteem' en het 'Programma Landelijk gebied' lijken hieraan te kunnen bijdragen, maar onduidelijk is nog in hoeverre ze deze rol ook gaan waarmaken. 'Multi-level governance' lijkt bij de uitvoering via programma's in het algemeen beter ontwikkeld dan 'multi-sector governance'.

Qua inhoudelijke thema's lijkt er veel overlap te zitten tussen diverse uitvoeringstrajecten en -programma's (bv. bij de thema's woningbouw/verstedelijking versus mobiliteit, landelijk gebied en energieinfrastructuur). Uit de visualisaties van de uitvoeringsstructuur ontstaat het beeld dat institutionele overwegingen in de praktijk ('elk departement zijn eigen uitvoeringstraject of programma') bepalender zijn voor de opzet en indeling van de

uitvoeringsstructuur dan de kenmerken en ideale aanpak van de opgaven zelf.

Naast overlap lijkt op sommige relaties ook te weinig synergie te bestaan in de uitvoeringsstructuur. Bijvoorbeeld tussen de sectorale energieopgaven en de integrale ruimtelijke ontwikkeling, en tussen bodem en ondergrond in relatie met bovengrondse opgaven. En daar waar we op programmaniveau overlap constateren, bijvoorbeeld tussen verstedelijking/woningbouw en mobiliteit, kan er bij de fasering van investeringen (op projectniveau) ook nog te weinig synergie en samenhang bestaan. Ook bestaan veel verschillen in schaalniveaus / gebiedsindelingen die niet altijd te verklaren zijn door verschillen in de aard van de opgaven. Denk bijvoorbeeld aan de verschillende indelingen en samenhangende opgaven in MIRT-regio's, Omgevingsagenda's, Regionale verstedelijkings-strategieën, NOVI-gebieden en Regio Deals.

Veel uitvoeringstrajecten en -programma's beschikken niet over 'eigen investeringsmiddelen'. Slechts enkele programma's beschikken over eigen geld; enkele investeringsregelingen voeden meerdere programma's. Bij de start van nieuwe trajecten en programma's is niet altijd duidelijk of en hoe in middelen wordt voorzien en aan welke tafel waarover wordt beslist.

De takenpakketten van uitvoeringsorganisaties op rijksniveau vloeien voort uit de huidige sturingsfilosofie; de realisatie van ruimtelijke opgaven is grotendeels decentraal belegd. Er is bijvoorbeeld geen uitvoeringsorganisatie die zich direct bezig houdt met de ontwikkeling van woningbouwplannen en van het landelijk gebied (Dienst Landelijk Gebied / DLG opgeheven in 2015, Bureau Beheer Landbouwgronden / BBL in 2020). Het Rijksvastgoedbedrijf is soms wel indirect betrokken bij woningbouwplannen, voor zover er een relatie is met rijksvastgoed (denk aan herbestemming van een voormalig kazerneterrein). Waterschappen werken aan de uitvoering van het Hoogwaterbeschermingsprogramma. Rijkswaterstaat vervult een duidelijke rol in de uitvoering van droge en natte infrastructuurwerken en het daarbij horende renovatie, beheer en onderhoud.

Er is een brede kennis- en innovatie-infrastructuur ter ondersteuning van de uitvoeringsstructuur.

Deze bestaat uit kennisinstellingen van het Rijk (als PBL, RIVM, CPB), nationale adviesraden (als Rli, ROB, AWTI), wetenschappelijke instellingen (als WUR en aanverwante onderzoeksinstituten), publiek gefinancierde kennisinstellingen (als TNO, leerstoelen, expertise-netwerken) en publiek-private initiatieven, onder andere voortkomend uit het topsectorenbeleid (KIA's). Niet alle instellingen zijn direct toegankelijk voor medeoverheden en andere partijen. Veel programma's kennen en organiseren daarnaast ook een eigen kennistraject, waarbij diverse actoren uit het netwerk worden ingeschakeld (denk aan de 'Werkgroepen' in het NP Regionale Energie Strategie). In het kader van deze opdracht hebben we niet onderzocht de mate waarin de uitvoeringstrajecten en -programma's direct worden gevoed door deze onderdelen van kennis- en innovatieinfrastructuur.

Uit de inventarisatie blijkt tenslotte dat de term 'programma' veel wordt gebruikt (mede onder invloed van de nieuwe Omgevingswet), terwijl niet elk uitvoeringstraject ook een programma is. Een duidelijk onderscheid in verschillende typen uitvoeringstrajecten kan bijdragen aan een heldere uitvoeringstructuur (denk bv. aan een vaste indeling in agenda's, aanpakken, programma's, investeringsregelingen, etc).

SIGNALEN UIT DE INTERVIEWS - EEN SELECTIE

'Collegiaal bestuur' op rijksniveau is niet ontwikkeld; sectorale belangen blijven daardoor lang in beeld in gezamenlijke besluitvormingsprocessen. Op rijksniveau ontstaat de wens om sneller integrale keuzes te maken, bijvoorbeeld mede op basis van de 2 à 3 dominante (rijks)belangen in een gebied of regio.

De huidige opgaven in het ruimtelijk domein zijn uniek, juist door de combinatie van omvang, complexiteit én urgentie. Dat vraagt meer integraliteit in de aanpak en legitimeert een versterking van de rijksrol. Die sterkere rijksrol is ook nodig vanwege de internationale verplichtingen die we zijn aangegaan én vanwege de complexiteit/grensoverschrijdende karakter van veel opgaven voor individuele gemeenten en provincies.

Een sterkere rijksrol kan worden ingevuld door 1) meer eigen rijksafwegingen / -keuzes in te brengen in de samenwerking met gemeenten en provincies en/of 2) door een grotere rol te pakken in de uitvoering ('meedoen in de uitvoering' / 'het is nog mager wat we als rijk doen in de uitvoering'). In beide gevallen zullen meer 'integrale opdrachtverleningen' nodig zijn vanwege de aard van de huidige opgaven. Voor welke gebieden zo'n aanpak nodig en wenselijk is, is dan nader uit te werken.

Uitvoeringsorganisaties als RVB kunnen een sterkere rol in uitvoering op zich nemen (zowel voor rijksgronden als niet-rijksgronden) als politieke keuzes daarvoor worden gemaakt en integrale opdrachten daarvoor worden verleend. De kennis is aanwezig; het vraagt mogelijk wel aanscherping van financiële/juridische kaders (bijvoorbeeld het mogelijk maken van risicodragende participaties in relatie met het huidige kasstelsel)

Om uitvoeringsorganisaties andere / nieuwe opdrachten te geven vanuit een beleidsdepartement, zijn financiële middelen nodig die er vooralsnog vaak niet zijn.

In het gesprek over een mogelijke sterkere rijksrol in de uitvoering van beleid is het van belang om onderscheid te maken in twee niveaus van uitvoering. Het niveau waarin rijk en regio wederkerige afspraken ('deals') maken over doelbereik en het niveau dat rechtstreeks leidt tot de uitvoering van projecten ('schop in de grond'). Beide niveaus lopen in veel discussies nog door elkaar en dat schept verwarring.

3. Oplossingsrichtingen

Op basis van het beeld van de uitvoeringsstructuur zien we twee oplossingsrichtingen om de uitvoeringskracht in het ruimtelijk domein verder te versterken:

1. Versterken van de interdepartementale sturing op de huidige uitvoeringsstructuur;
2. Verkennen / toevoegen van ontbrekende schakels in de uitvoeringsstructuur.

3.1. Versterken van de interdepartementale sturing op de huidige uitvoeringsstructuur

Meer opgabegericht, minder institutioneel gericht

Het beeld van de uitvoeringsstructuur maakt onvoldoende helder hoe deze voortvloeit uit de aard van de opgaven.

Een sterkere interdepartementale sturing kan bijdragen aan meer samenhang en slagkracht tussen rijk en regio als deze sturing zich richt op:

- Bewustere keuzes over welke opgaven op welke manier (bijvoorbeeld sectoraal-generiek, sectoraal-gebiedsgericht, of integraal-gebiedsgericht) en op welk schaalniveau / in welke gebieden worden opgepakt;
- Meer evenwicht en versterken van de relaties tussen sectorale versus integrale, gebiedsgerichte trajecten

en programma's door afspraken over wie waarover in welke volgorde besluiten neemt;

- Verdere vereenvoudigingen in de uitvoeringsstructuur gericht op minder overlap, meer bundeling, meer synergie tussen thema's.

Invulling van sterkere interdepartementale sturing

We stellen voor deze sterkere interdepartementale sturing concreet vorm te geven door:

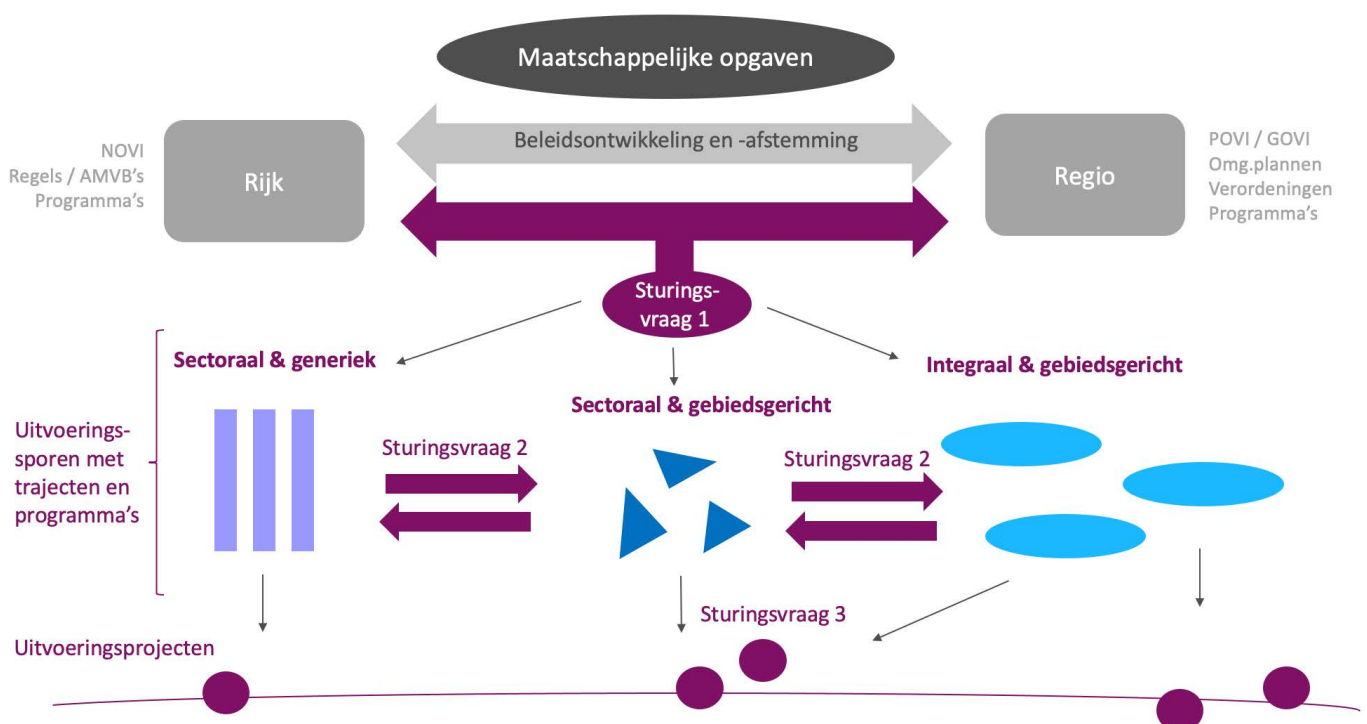
- De sturing op de indeling van en afstemming over de totale uitvoeringsstructuur in het fysieke domein onderdeel te maken van een periodiek interdepartementaal 'cockpit'-overleg. Binnen het Rijk lijkt de Stuurgroep Leefomgeving daarvoor het geschikte gremium, eventueel in combinatie met een (aangepaste) onderraad van de Ministerraad (indien nodig als escalatiemechanisme). Naast de reguliere 'beleidsafstemming' die in de Stuurgroep Leefomgeving nu al plaatsvindt, zal 'sturing op de uitvoeringsstructuur' als apart en nieuw agendapunt moeten worden toegevoegd (voor de invulling van dat agendapunt, zie figuur 1). Voor de afstemming tussen Rijk en Regio kunnen de Bestuurlijke Overleggen Leefomgeving (BOL) met de vijf landsdelen worden benut om de opzet en coördinatie van de uitvoeringsstructuur te agenderen;

- Verkenning van de mogelijkheden voor het verder samenvoegen, bundelen en/of beperken van het aantal trajecten en programma's. Denk bijvoorbeeld aan verdere vereenvoudigingen in de combinatie van regionale verstedelijkingsstrategieën, gebiedsgerichte bereikbaarheidsprogramma's, Woondeals, Woningbouwimpuls etc. Maar ook voor het landelijk gebied en de energietransitie liggen er kansen voor verdere vereenvoudigingen en/of verheldering van de onderlinge relaties;
- Introductie van meer vormen van 'gedeelde sturing' op trajecten en programma's vanuit meerdere departementen. Dit kan bijvoorbeeld door 1) vooraf meer interdepartementale afspraken te maken over scope en afstemming van de besluitvorming, 2) door meerdere ministers gezamenlijk 'aan tafel' bij hetzelfde programma en/of 3) door meer 'coördinerende ministers' (met portefeuille en departement) of 'programmaministers' (met portefeuille, zonder departement). Al deze vormen kunnen het 'collegiaal bestuur' ook op rijksniveau versterken en passen binnen de regel van de ministeriële verantwoordelijkheid (die inhoudt dat het parlement de minister te allen tijde rekenschap kan vragen van het onder zijn leiding gevoerde beleid);
- Meer integrale/gebiedsgerichte trajecten en programma's te voorzien van meer en eigen investeringsmiddelen, bijvoorbeeld door vormen van programmafinanciering. Ook uit bestaande investeringsregelingen is het mogelijk budgetten te reserveren voor programma's waarbij de afweging over de besteding daarvan binnen het betreffende programma wordt gemaakt;
- Verdere flexibiliteit in het toekennen van middelen uit bestaande investeringsregelingen om regionaal en integraal maatwerk te kunnen bieden, denk bv. aan prille beweging van Infrastructuurfonds naar Mobiliteitsfonds. Deze al ingezette 'beweging' kan nog breder en vaker worden toegepast. Dit vraagt ook in de beoordeling van de verantwoording over de investeringen (bijvoorbeeld door Algemene Rekenkamer en Tweede Kamer) een 'bredere blik' en afweging.

Sturingsvragen voor de Stuurgroep Leefomgeving

De agenda voor een sterkere sturing op de uitvoeringsstructuur in de Stuurgroep Leefomgeving is schematisch uitgewerkt in figuur 1. Daarin zijn twee niveaus van uitvoering onderscheiden: 1) de vertaling van beleid in afspraken over de uitvoering (in diverse trajecten en -programma's) en 2) de uitwerking van deze afspraken naar realisatie van concrete maatregelen en projecten.

Figuur 1. Voorstel voor de 'sturingsagenda' voor de Stuurgroep Leefomgeving.

De aanbevolen sturing kan worden vorm gegeven door periodiek de volgende vragen te agenderen:

- Sturingsvraag 1: Welke opgaven en doelen willen we op basis van welke wederkerige afspraken en met welke middelen en instrumenten bereiken via welk van de drie uitvoeringssporen?
- Sturingsvraag 2: Wie besluiten waarover aan welke tafel, op basis van welke afspraken over afstemming van de voorbereiding van die besluitvorming?
- Sturingsvraag 3: Welke opdrachten formuleren we voor welke 'uitvoeringsorganisatie(s)', en welke kaders, randvoorwaarden en middelen geven we daarbij mee?

Naar een alternatief toekomstbeeld van de uitvoeringsstructuur?

Ter illustratie van waar een sterkere sturing vanuit de opgaven kan leiden, is in figuur 2 een voorbeeld uitgewerkt van een mogelijke opzet van de uitvoeringsstructuur. Deze is opgebouwd uit een selectief aantal integraal-gebiedsgerichte uitvoeringsprogramma's met uitwerkingen (deelprogramma's) voor specifieke regio's, in combinatie met een groter aantal sectorale (generiek of gebiedsgericht) uitvoeringstrajecten en programma's. Nadere afspraken zijn dan nodig over de onderlinge relaties en afstemming tussen de verschillende typen trajecten en programma's. Bijvoorbeeld over de vraag of deze sectorale trajecten en programma's 1) inbreng leveren voor, 2) uitwerking geven aan of 3) juist meer op zichzelf staan zonder specifieke afhankelijkheden van de afspraken en besluiten in de integraal-gebiedsgerichte uitvoeringsprogramma's.

De legitimatie voor de rijksrol in deze alternatieve opzet van de uitvoeringsstructuur vloeit primair voort uit 1) verplichtingen uit internationale verdragen en EU-richtlijnen¹ en 2) het gemeente- en provinciegrensoverschrijdende karakter van de opgaven in het ruimtelijk domein.

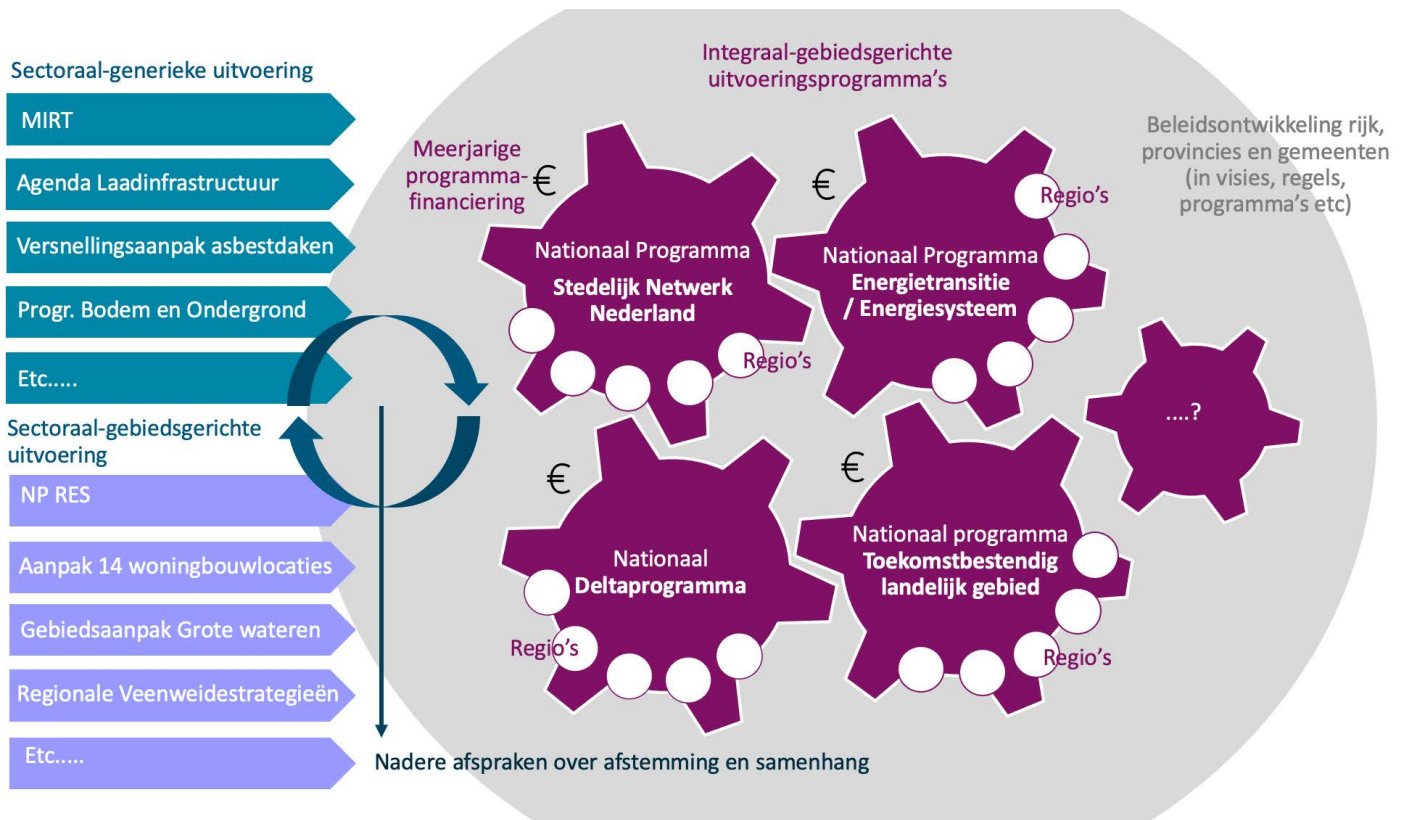
De integraal-gebiedsgerichte uitvoeringsprogramma's kennen allemaal uitwerkingen voor regio's en gebieden. Die kunnen per programma verschillen afhankelijk van de opgave. Dit kan ook bijdragen aan vermindering van de overlap of versterking van de synergie tussen

¹ Zie voor een overzicht van deze verplichtingen, 'Naar een ontspannen Nederland', Jan-Willem Erisman en Berno Strootman, juli 2021

de huidige trajecten en programma's. Zo zou in een nationaal programma voor het 'Stedelijk Netwerk Nederland' ervoor gekozen kunnen worden om de verstedelijkingsstrategieën te integreren met de gebiedsgerichte bereikbaarheidsprogramma's. Ook de huidige NOVI-gebieden, Regiodeals etc kunnen worden ondergebracht in één of meer van de integraal-gebiedsgerichte nationale programma's. En het nationaal programma 'Energietransitie / Energiesysteem' kan ervoor zorgen dat deelverkenningen naar vraag en aanbod van energie voor verschillende sectoren en regio's worden geïntegreerd en vertaald naar een integraal afgewogen energiesysteem op nationaal schaalniveau.

Door het aantal integraal-gebiedsgerichte nationale programma's bewust beperkt te houden - gekoppeld aan overkoepelende beleidsprioriteiten - is het eenvoudiger te sturen op de samenhang tussen deze programma's. In hun onderlinge samenhang zorgen deze programma's voor de integrale en gebiedsgerichte uitvoering van het nationaal beleid, daarbij ondersteund door een groter aantal 'voedende' en/of 'uitvoerende' sectorale trajecten en programma's. Het verdient aanbeveling de integraal-gebiedsgerichte programma's aan te sturen via vormen van gedeelde sturing (bv. door meerdere ministers samen en/of door een coördinerend minister aan te wijzen). Kenmerkend voor het beperkte aantal integraal-gebiedsgerichte uitvoeringsprogramma's is ook dat ze elk beschikken over een eigen, meerjarige programmafinanciering. Dit betekent dat over de toekenning van middelen van rijk en regio binnen het betreffende programma kan worden besloten en niet afhankelijk is van overleggen buiten het programma. De integraal-gebiedsgerichte programma's zijn integraal; niet in de zin dat ze over alles gaan (ze hebben juist ook een inhoudelijke focus), maar in de zin dat ze in de aanpak en afweging een zo integraal mogelijke benadering kiezen.

Kenmerkend voor de hele uitvoeringsstructuur is ook een helder onderscheid tussen beleid en uitvoering. Soms gaan beleidskeuzes van rijk, provincies en gemeenten (in visies, verordeningen etc) vooraf aan de uitwerking in uitvoeringsprogramma's. En soms worden resultaten van uitvoeringsprogramma's aan het einde verankerd in beleid. Ook hier is de ene route op voorhand niet beter dan de andere, maar geldt dat bewuste keuzes nodig zijn over hoe de relatie tussen beleid en uitvoering wordt vorm gegeven.

Figuur 2. Impressie van de opzet van een mogelijke uitvoeringsstructuur bij een sterkere opgavegerichte en interdepartementale sturing vooraf.

3.2. Verkennen / toevoegen van 'ontbrekende schakels' in de uitvoeringsstructuur

De keuze om de slagkracht in de uitvoering verder te versterken, hangt ons inziens sterk af van de vraag in hoeverre het Rijk haar eigen actieve rol in de uitvoering van beleid en projecten verder wil versterken. Daarom maken we in onze aanbevelingen onderscheid tussen twee situaties.

Aanbevelingen bij voortzetting van de huidige rol van het rijk bij uitvoering van beleid

- Versterken van de 'will to act' (politieke keuzes maken) in combinatie met meer / betere benutten van bestaande rijkinstrumenten op verzoek van gemeenten en provincies. Denk bijvoorbeeld aan het selectief inzetten van rijksinpassingsplannen / project-besluiten en toepassen rijkscoördinatieregeling bij specifieke uitvoeringsprojecten bijvoorbeeld in energieinfrastructuur (netschaarste), gebiedsontwikkelingen, natuurontwikkeling etc;
- Zorg voor explicitering van rijksambities en doelen

en wederzijdse prestatieafspraken met bijbehorende middelen. Dit betekent concreet uitvoering geven aan de aanbevelingen in het IBO Ruimte. In figuur 3 (volgende bladzijde) hebben we een poging gedaan het 'model' voor interbestuurlijke samenwerking uit dit IBO Ruimte samen te vatten en te visualiseren. Het verdient aanbeveling om voor belangrijke lopende uitvoeringstrajecten en programma's na te gaan in hoeverre aan dit model al wordt voldaan en geconstateerde verbeteringen door te voeren;

- Versterken van de ondersteuning van gemeenten en provincies bij integrale, gebiedsgerichte opgaven door mede-overheden meer ruimte te geven om financieringsstromen te bundelen voor een integrale aanpak. Door schuifruimte en vrijheidsgraden te creëren bij de inzet van sectorale financieringsstromen om gebiedsgericht maatwerk mogelijk maken. Of door regio's extra te ondersteunen als gekozen wordt voor een gecombineerde (bovensectorale) aanpak in gebieden.

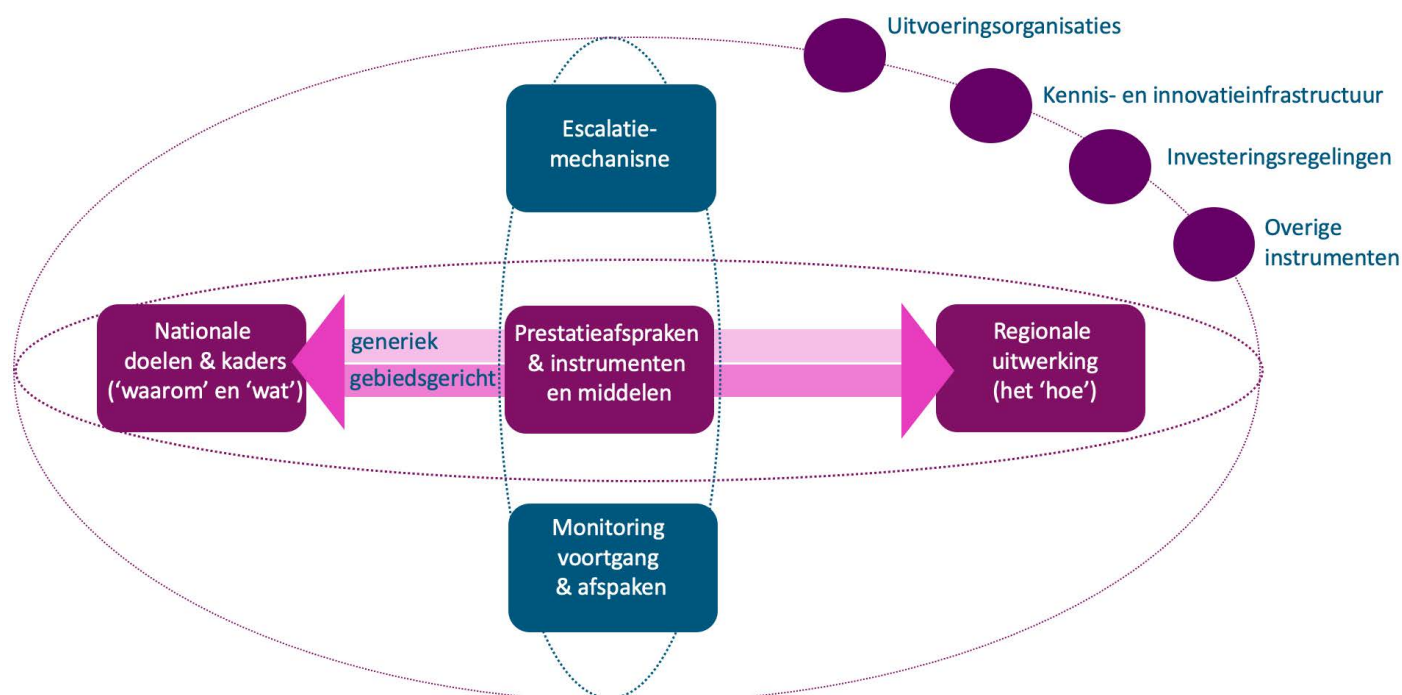

Aanbevelingen bij een actievere en grotere rol van het rijk in de uitvoering van beleid en projecten

- Versterken van de rol van uitvoeringsorganisaties op basis van nieuwe, interdepartementale ‘opdrachten’, denk bijvoorbeeld aan een eventuele rol voor RVB bij ontwikkeling en realisatie grootschalige woningbouwgebieden (dus ook als er geen relaties zijn met rijksvastgoed)², voor Staatsbosbeheer bij ontwikkeling natuur, voor RWS bij de ontwikkeling van groenblauwe gebiedsontwikkelingen (zoals bij Marker Wadden), etc. Dit vraagt om 1) een politieke en beleidsmatige keuze om de rol van uitvoeringsorganisaties verder uit te breiden, 2) heldere en integrale opdrachtformuleringen vanuit de beleidsdepartementen (invulling ‘professioneel opdrachtgever- en opdrachtnemerschap’), 3) de capaciteit, middelen en eventuele andere randvoorwaarden om de uitvoeringsorganisaties hun opdrachten ook succesvol te kunnen laten uitvoeren en 4) een verkenning van mogelijke juridische/ financiële knelpunten om specifieke rollen en taken in te vullen (denk bv. aan de mogelijkheden van een uitvoeringsorganisatie om ook risicodragend te kunnen participeren in gebiedsontwikkelingen).

² Bij de opdrachtverlening kan bijvoorbeeld het DG-overleg Rijksvastgoed en Beleid een belangrijke rol spelen.

- Verruimen van de mogelijkheden van de overheden voor actief grondbeleid. Grondbeleid is een sleutel bij de aanpak van transitie in het landelijk gebied. Diverse adviezen wijzen op knelpunten op dit vlak. De nieuwe wetgeving voor kavelruil en herverkaveling in de Omgevingswet zou onvoldoende zijn (zie ‘Kiezen én delen’ p. 87). Een grondfonds/grondbank kan hierbij helpen. Een voorkeursrecht of eerste recht van koop voor de overheid bestaat nu niet voor agrarische functies, ook dat zou kunnen helpen. Ook voor woningbouw kunnen de mogelijkheden voor een actief grondbeleid nog worden versterkt (zie ‘Actief grondbeleid en woningbouwproductie’, Deloitte, juni 2021). Deze mogelijkheden kunnen bijdragen aan de uitvoeringskracht van rijk én regio.

Figuur 3. Onze visualisatie van het advies van IBO Ruimte over interbestuurlijke samenwerking.

4. Huidige uitvoeringsstructuur in beeld

Voor elk van de thema's zijn de volgende onderdelen van de uitvoeringsstructuur geanalyseerd en in beeld gebracht: Rijk-regio-uitvoeringstrajecten en programma's, uitvoeringsorganisaties, kennis- en innovatieinfrastructuur en investeringsregelingen. Visualisaties van de uitvoeringsstructuur zijn opgenomen in bijlage 1. In bijlage 2 is per uitvoeringstraject/programma nog aanvullende informatie opgenomen. Van integraal naar sectoraal

- kunnen we onderscheid maken in drie type programma's:
1. Gebiedsgerichte programma's: programma's gericht op een specifiek gebied waarbij over het algemeen meerdere thema's in samenhang benaderd worden;
  2. Integrale (landsdekkende) programma's: landelijke programma's met een integrale scope;
  3. Sectorale (landsdekkende) programma's: landelijke programma's die overwegend sectoraal / thematisch worden ingevuld.

Toekomstbestendig landelijk gebied

Er bestaat een groot aantal uitvoeringstrajecten en -programma's voor het landelijk gebied voor een breed scala aan sectorale thema's. Er ontbreekt echter een breed integraal programma dat hier samenhang in brengt. Wellicht gaat het nieuwe programma 'Nationaal Programma Landelijk Gebied' (BZK/LNV) – dat nu wordt ontwikkeld – deze leemte vullen. Over de scope en ambitie van het NPLG is echter nog weinig bekend. In vrijwel alle

programma's wordt intensief samengewerkt met mede-overheden, uitvoeringsorganisaties en maatschappelijke partijen. Grofweg zijn programma's voor het landelijk gebied aan de hand van vier aspecten te onderscheiden:

- Programma's met een brede en meer integrale scope voor het landelijk gebied ontbreken, wel is er een Nationaal Programma Landelijk Gebied in ontwikkeling;
- De meeste programma's met een ruimtelijke impact zijn overwegend sectoraal;
- Er zijn de nodige sectorale (uitvoerings)programma's die indirect ruimtelijke consequenties hebben, zoals het programma Sanering en Verduurzaming Veehouderij, het Nationaal Programma Landbouwbodems of het Schone lucht Akkoord;
- Een paar programma's zijn gebiedsgericht, zoals de NOVI-gebieden aanpak, het IBP Vitaal Platteland of de regionale veenweidestrategieën.

De realisatie van ruimtelijke opgaven in het landelijk gebied is grotendeels decentraal belegd bij waterschappen, provincies en gemeenten. Het Rijk heeft zichzelf geleidelijk aan op afstand van de uitvoering geplaatst (met het opheffen van DLG, BBL), waardoor ook veel uitvoeringskracht en gebiedskennis verloren is gegaan. Ervaring met verwerving, herinrichting en

herschikking van gronden is verdwenen of versnipperd geraakt. Maar het Rijk blijft wel een belangrijke partner vanwege de centraal/nationaal georganiseerde financiering en de behoefte aan coördinatie op en samenhang tussen de overwegend sectorale beleidslijnen in de uitvoeringsstructuur.

Er bestaat een groot aantal uitvoeringsorganisaties in het landelijk gebied. Een aantal is te zien als onderdeel van de rijksoverheid (zoals RWS, Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, Rijksvastgoedbedrijf, ProRail, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Staatsbosbeheer of het Kadaster). Twee uitvoeringsorganisaties die in het verleden belangrijk waren voor het landelijk gebied zijn opgeheven: Dienst Landelijk Gebied (DLG) in 2015 en Bureau Beheer Landbouwgronden (BBL) in 2020. Hun taken zijn deels overgedragen aan de provincies. Andere organisaties zijn zelfstandig, maar (groten)deels afhankelijk van overheidsopdrachten waarmee rijksbeleid wordt uitgevoerd en publieke waarden worden gerealiseerd. Het Rijk maakt prestatieafspraken met deze organisaties, bijvoorbeeld voor de realisatie van Natuurnetwerk Nederland. Voorbeelden hiervan zijn terreinbeherende organisaties (tbo's) als provinciale landschappen of Natuurmonumenten. Ook de waterschappen, water- en energiebedrijven zijn belangrijke partijen in het landelijke gebied voor het realiseren van publieke doelen.

Er is een brede, maar ook wat versnipperde kennis- en innovatie-infrastructuur: veel programma's kennen een eigen kenniscomponent, er zijn kennisinstellingen van het Rijk (als PBL, RIVM, CPB), nationale adviesraden (als Rli, RO, AWTI), wetenschappelijke instellingen (als WUR en aanverwante onderzoeksinstituten), publiek gefinancierde kennisinstellingen (als TNO, leerstoelen, expertise-netwerken) en publiek-private initiatieven, onder andere voortkomend uit topsectorenbeleid (KIA's). De kennis- en innovatie-infrastructuur is rijk en divers:

- Kennisinstellingen van de Rijksoverheid (zoals PBL, RIVM, CPB) en nationale adviesraden (zoals Rli, RO, AWTI);
- Kennisgeneratie en -verspreiding via programma's. Veel programma's hebben het genereren, verspreiden en toegankelijk maken van kennis als expliciete taak;
- Wetenschappelijke onderzoeksinstituten. Voor het landelijk gebied is vooral de WUR met aanverwante onderzoeksinstituten (zoals Wageningen

Environmental Research, Wageningen Economic Research, Wageningen Food & Biobased Research, Wageningen Plant Research) een belangrijke bron van wetenschappelijke kennisontwikkeling;

- Publiek gefinancierde kennis- en innovatie-instellingen, zoals adviesbureaus, TNO, diverse leerstoelen, expertise-netwerken (o.a. voor bodem en ondergrond);
- Publiek-private initiatieven, een voorbeeld daarvan zijn de kennis- en innovatie-agenda's voortkomend uit het topsectorenbeleid.

Vrijwel alle programma's hebben een kennis- en innovatiecomponent. Een paar voorbeelden:

- Programma ONS landschap: Het programma ontwikkelt ter ondersteuning van landschapsinclusieve ontwikkeling van beleid en uitvoering een aantal geobjectiveerde kennisdocumenten zoals de Nationale Landschapsmonitor, de databank Landschappelijke Structuurdragers Nederland en de Strategische verkenning Ruimte voor Biobased Bouwen.
- Nationaal programma landbouwbodems: Spoor kennisontwikkeling en -verspreiding, werkt aan het landelijk meerjarenkennisprogramma op duurzaam bodembeheer, koolstofvastlegging en klimaatadaptatie
- Klimaatadaptatie: Het Kennisportaal Klimaatadaptatie is dé informatiebron voor iedereen die werkt aan klimaatadaptatie. Je vindt hier praktische informatie, handige hulpmiddelen, inspirerende voorbeelden en de laatste nieuwtjes (www.klimaatadaptatienederland.nl).

De topsectoren Agri & Food, Tuinbouw & Uitgangsmaterialen en Water & Maritiem hebben een gezamenlijke kennis- en innovatieagenda (KIA) opgesteld waarin zij weergeven hoe zij de bij de missies behorende kennis- en innovatieopgaven gaan oppakken in de jaren 2020-2023. Deze agenda is in nauwe samenspraak met de achterbannen opgesteld: departementen, bedrijfsleven, kennisinstellingen, regionale overheden en waterschappen. Daarmee is deze agenda een breed gedragen document dat richting geeft aan het gezamenlijk innovatiebeleid voor de komende jaren.

Veel programma's hebben een eigen kennis- en innovatiecomponent. Een paar voorbeelden:

- Programma ONS landschap: Het programma ontwikkelt ter ondersteuning van landschapsinclusieve ontwikkeling van beleid en uitvoering een aantal geobjectiveerde kennisdocumenten zoals de Nationale Landschapsmonitor, de databank Landschappelijke Structuurdragers Nederland en de Strategische verkenning Ruimte voor Biobased Bouwen;
- Nationaal programma landbouwbodems: Spoor kennisontwikkeling en -verspreiding, werkt aan het landelijk meerjarenkennisprogramma op duurzaam bodembeheer, koolstofvastlegging en klimaatadaptatie;
- Klimaatadaptatie: Het Kennisportaal Klimaatadaptatie is dé informatiebron voor iedereen die werkt aan klimaatadaptatie. Je vindt hier praktische informatie, handige hulpmiddelen, inspirerende voorbeelden en de laatste nieuwtjes (www.klimaatadaptatienederland.nl).

De topsectoren Agri & Food, Tuinbouw & Uitgangsmaterialen en Water & Maritiem hebben een gezamenlijke kennis- en innovatieagenda (KIA) opgesteld waarin zij weergeven hoe zij de bij de missies behorende kennis- en innovatieopgaven gaan oppakken in de jaren 2020-2023. Deze agenda is in nauwe samenspraak met de achterbannen opgesteld: departementen, bedrijfsleven, kennisinstellingen, regionale overheden en waterschappen. Daarmee is deze agenda een breed gedragen document dat richting geeft aan het gezamenlijk innovatiebeleid voor de komende jaren.

LNV, IenW en EZK zijn de belangrijkste 'spending departments' als het om investeringsregelingen gaat. BZK heeft geen eigen investeringsmiddelen voor het landelijk gebied. Als het gaat om de toekomstbestendigheid van het landelijk gebied, dan heeft vooral LNV de (financiële) sleutels in handen met beleid gericht op de landbouwsector, de aanpak stikstof en herstel van natuur. Financiering door het Rijk vindt plaats vanuit sectorale budgetten die deels gekoppeld zijn aan de verschillende programma's.

De belangrijkste bekostigingsbronnen zijn op dit moment (gebaseerd op IBO Ruimtelijke ordening, p. 35):

- Middelen voor de reductie van stikstofuitstoot, waaronder:
  - € 250 miljoen voor natuurherstel- en verbetering, plus langjarige inzet van extra middelen voor natuurherstel en -ontwikkeling oplopend naar € 300 miljoen per jaar tot 2030;
  - € 350 miljoen voor opkoop van landbouwbedrijven rondom natuurgebieden;
  - Maximaal € 455 miljoen vanuit de subsidieregeling sanering varkenshouderijen;
  - € 1 miljard voor een subsidieregeling voor de beëindiging van veehouderijen;
  - € 175 miljoen in een omschakelfonds om een duurzamere landbouw te helpen financieren.
- Middelen uit het Deltafonds (€ 5,1 miljard in de periode 2021-2034) voor maatregelen in het kader van waterveiligheid, zoetwatervoorziening en waterkwaliteit.
- In het kader van het Klimaatakkoord is € 100 miljoen beschikbaar gesteld voor de aanpak van bodemdaling en € 51 miljoen voor bomen, bos en natuur.
- Financiering gekoppeld aan Regio Deals, Erfgoed Deals en Programma Vitaal Platteland.
- Overige rijksbudgetten waaruit kan worden geput voor opgaven in het landelijk gebied, zoals het Infrastructuurfonds.

BETEKENISVOLLE CITATEN UIT ANDERE ADVIEZEN

“Een gebrek aan integraliteit en het ontbreken van regionaal maatwerk lijkt een rode draad te zijn in het beleid sinds het eind van de 20e eeuw”

(Kiezen én delen, 2021: 8-9).

“De opgaven in het landelijk gebied vragen om transformatieve verandering. Het huidige ruimtegebruik is in veel gevallen niet duurzaam en loopt steeds meer tegen ecologische grenzen aan. Herinrichting van het landelijk gebied is noodzakelijk. Er zal dus een nieuwe weg ingeslagen moeten worden, met grote impact op de belangen van betrokken partijen in de regio”

(IBO Ruimte, 2021: 52).

“De sectorale aanpak in het landelijk gebied schiet tekort. Wat ontbreekt is een centrale regionale tafel waar samenhangende opgaven integraal worden gezien. De ijkpunten (en de NOVI) bepleiten een dergelijke aanpak, maar die is tot nu toe niet gestart. Het Rijk geeft bovendien tot nu toe onvoldoende richting en randvoorwaarden mee die de benodigde doorbraak realiseren als het gaat om de noodzakelijke functieverandering in het landelijk gebied.”

(IBO Ruimte, 2021: 52)

“De sectorale aanpak voor het landelijk gebied betekent tevens dat instrumenten en middelen verdeeld zijn over een groot aantal beleidsprogramma’s. Integrale plannen voor het landelijk gebied om de nationale doelen te halen zijn er nog niet, waardoor het niet mogelijk is om vast te stellen of de huidige instrumenten en middelen toereikend zijn”

(IBO Ruimte, 2021: 59).

“Daarnaast vraagt het toekomstbestendig maken van het landelijk gebied om versterking van de uitvoeringskracht in de regio’s”

(IBO Ruimte, 2021: 59).

Duurzame verstedelijking

Bij het thema ‘Duurzame verstedelijking’ gaat het om de brede samenhang tussen de volgende onderwerpen in het stedelijk gebied: wonen, mobiliteit en infrastructuur, veiligheid, milieu, industrie, gezondheid, bodem en ondergrond. Daarmee sluiten wij aan op de uitwerking van dit thema in het IBO Ruimte en de relevante prioriteiten in de Uitvoeringsagenda van de Nationale Omgevingsvisie. De visualisatie in bijlage 1 geeft een indicatieve weergave van de uitvoeringsstructuur van het thema Duurzame verstedelijking.

De visualisatie van de huidige rijk-regio uitvoeringstrajecten en -programma’s laat zien dat er binnen het thema Duurzame verstedelijking een veelheid aan uitvoeringsprogramma’s bestaat. In de gebiedsgerichte programma’s worden over het algemeen meerdere thema’s in samenhang benaderd. Daarvan zijn

de Omgevingsagenda’s het meest integraal ingestoken. De regionale verstedelijkingsstrategieën, Regio-deals en NOVI-gebieden geven daar input voor.

Op basis van de visualisatie constateren we dat het merendeel van de programma’s meer sectoraal van aard is. Die programma’s kunnen we grofweg clusteren langs de onderwerpen mobiliteit, gezondheid, milieu, wonen en economie. Een vooraf bedachte ordening lijkt er niet te zijn.

Landelijke programma’s met een brede integrale scope zijn beperkt. Op papier heeft het programma Verstedelijking en Wonen een integraal karakter. De exacte inhoud van dit programma is nog niet bekend, omdat het programma nog in ontwikkeling is. Het is daardoor ook nog niet geheel duidelijk hoeverre dit programma de uitvoeringskracht en de regie vanuit Rijk gaat versterken.

De veelheid aan sectorale programma’s zorgt er voor dat een breed aantal onderwerpen gedekt worden. Op basis van de visualisatie kan er dan ook voorzichtig geconcludeerd worden dat er weinig thematische lacunes in het netwerk van uitvoeringsprogramma’s bestaan. Er lijkt wel sprake te zijn van een geografische lacune in de gebiedsgerichte programma’s. Buiten de regio’s van de zeven verstedelijkingsstrategieën loopt er vanuit het rijk geen gebiedsgericht uitvoeringstraject gericht op woningbouw.

De hoeveelheid en variatie aan programma’s heeft tot gevolg dat er sprake is van deels overlappende programma’s. De zeven verstedelijkingsstrategieën in combinatie met de bereikbaarheidsprogramma’s is daar een voorbeeld van. Deze programma’s hebben op inhoud een sterke relatie, maar zijn toch in aparte programma’s georganiseerd. Ook de samenhang met de thema’s landelijk gebied en energietransitie lijkt een aandachtspunt. Bijvoorbeeld tussen de regionale energiestrategieën en de regionale verstedelijkingsstrategieën. Hetzelfde geldt voor de programma’s in het landelijk gebied en het stedelijk gebied.

Wat betreft de gebiedsgerichte programma’s zorgt de variatie in gebiedsindeling en thematische scope van de verschillende programma’s voor complexiteit. De

gedachte achter de indelingen is van een afstand lastig te doorgronden. Daarnaast is er sprake van overlap. Een Omgevingsagenda bevat één of meerdere NOVI-gebieden en Regiodeals. En de regionale verstedelijkingstrategieën en regionale bereikbaarheidsprogramma's komen daar nog bij.

De rol van het rijk en van uitvoeringsorganisaties bij de uitvoering van beleid verschilt per onderwerp binnen het stedelijk gebied. Het realiseren van voldoende woningen is decentraal belegd. De gemeente en de regio is daar in de lead. Er bestaat geen landelijke uitvoeringsorganisatie die zich direct bemoeit met het uitvoeren van beleid op het gebied van woningbouw. Het Rijksvastgoedbedrijf is soms wel indirect betrokken bij woningbouwplannen, voor zover er een relatie is met rijksvastgoed (denk aan herbestemming van een voormalig kazerneterrein). Ook zijn er Rijk-regioteams samengesteld voor het uitwerken van de regionale verstedelijkingstrategieën. Op het gebied van mobiliteit heeft het rijk - naast een beleidsontwikkende rol - ook een sterke uitvoerende rol, met Rijkswaterstaat en ProRail als belangrijkste uitvoeringsorganisaties. Rijkswaterstaat heeft een belangrijk taak in de aanleg, renovatie, beheer en onderhoud van het hoofdwegen- en vaarwegennet. ProRail is de beheerder van het Nederlandse hoofdspoorwegnet en voert opdrachten van het Rijk uit.

Uitvoering van de gebiedsgerichte bereikbaarheidsprogramma's gebeurt in de regionale programmaorganisaties waarin het rijk vertegenwoordigd is. Dat zijn MoVe in de Zuidelijke Randstand, Samen Bouwen aan Bereikbaarheid in de Metropoolregio Amsterdam en U Ned in de regio Utrecht en SmartwayZ. NL in Zuid-Nederland. In die organisaties vindt ook afstemming plaats met de verstedelijkingsstrategieën van de verschillende regio's.

Met betrekking tot de gebouwde omgeving kent het rijk twee uitvoeringsorganisaties. Ten eerste het Rijksvastgoedbedrijf dat vastgoed van de Rijksoverheid realiseert en beheert. En ten tweede de Rijkdienst voor Cultureel Erfgoed. Zij voert wet- en regelgeving en erfgoedbeleid uit en geeft advies over rijksmonumenten, bijvoorbeeld het aanwijzen van monumenten en beschermde stadsgezichten in steden.

Er zijn verschillende instellingen, programma's en initiatieven die werken aan kennisontwikkeling en innovaties op het thema duurzame ontwikkeling. Zoals kennisinstituten en thematische kennisnetwerken. Hieronder een indicatieve opsomming van de kennis- en innovatie-infrastructuur:

- Thematische kennisnetwerken en innovatieprogramma's:
  - Bodem en ondergrond: Centrum voor Ondergrond Bouwen, Gemeentelijk Platform Kabels en Leidingen.
  - Wonen: Platform 31, Stichting Kennis Gebiedsontwikkeling (Gebiedsontwikkeling.NU), Expertteam woningbouw (RVO).
  - Mobiliteit en logistiek: CROW (Kenniprogramma Verkeer en Vervoer), Connekt, Topsector Logistiek / TKI Dinalog (KIA 2018-2021)
  - Algemeen: DuurzaamDoor, Regio van de Toekomst, City Deals.
- Kennisinstituten en adviesraden van de Rijksoverheid: PBL, RIVM, CPB, Rli, RVO;
- Gemeentelijke kennisnetwerken: G40, VNG;
- Onafhankelijke kennisinstellingen en leerstoelen: Universiteiten en TNO, Leerstoel Gebiedsontwikkeling (TU Delft), etc.

Op basis van het overzicht lijkt de kennis- en innovatie infrastructuur goed ontwikkeld. Op de meeste onderwerpen is er sprake van één of meerdere kennis- en innovatie programma's. Dat geldt in mindere mate voor het onderwerp woningbouw waar de opgave juist groot is. De Uitvoerings-agenda van de NOVI heeft een eigen kennis- en innovatieprogramma. Het bestaat uit onder andere uit het faciliteren van communities en het doen van onderzoek.

De visualisatie laat zien dat een aantal programma's de beschikking hebben over eigen middelen vanuit specifieke investeringsregelingen. Dat zijn de Regiodeals, het MIRT (voor projecten en gebiedsgerichte bereikbaarheidsprogramma's), Erfgoeddeal en Woningbouwimpuls. Ook andere programma's maken gebruik van de daar beschikbare budgetten. De Regio Deal Brainport Eindhoven levert bijvoorbeeld een eenmalige financiële impuls aan de Brainport Nationale Actieagenda. De Woningbouwimpuls zorgt voor investeringen in de

Woondeals. In totaal is 1 miljard euro beschikbaar gemaakt voor het versnellen van de woningbouwproductie en de realisatie van meer betaalbare woningen.

Over het algemeen hebben de meeste Rijk-regio-programma's niet de beschikking over eigen middelen. Financiering vindt daar plaats vanuit investeringsregelingen die voornamelijk sectoraal zijn ingestoken. Zoals het Infrastructuurfonds. Belangrijke investeringsbronnen voor het stedelijk gebied zijn:

- Het Volkshuisvestingsfonds, waarmee 450 miljoen euro beschikbaar is gesteld voor investeringen in de leefbaarheid en duurzaamheid van kwetsbare gebieden (met name in stedelijke regio's);
- Het Infrastructuurfonds waarmee Rijksinvesteringen in de hoofdinfrastructuur worden bekostigd;
- Bijdrage uit het Nationaal Groeifonds voor grote infrastructurele projecten;
- Financieringsfaciliteit Binnenstedelijke Transformatie; het reeds bestaande fonds voor stedelijke transformatie, opgericht om de ontwikkeling van complexe binnenstedelijke locaties te versnellen, wordt gecontinueerd;
- Middelen uit het Klimaatakkoord beschikbaar voor stedelijk gebied.

BETEKENISVOLLE CITATEN OVER DUURZAME VERSTEDELIJKING UIT ANDERE ADVIEZEN

“De huidige financiële middelen (bv. Infrastructuurfonds en Groeifonds) zijn niet toereikend voor het realiseren van de huidige verstedelijkingsopgaven, waaronder de prestatieafspraken ten aanzien van woningbouw”.

(IBO Ruimte, 2021: p. 34)

“Wegens de decentralisaties is er veel kennis bij het Rijk verloren gegaan de afgelopen jaren, wat de invulling van een sterkere regierol bemoeilijkt.”

(IBO Ruimte, 2021: p. 44)

“Financieringsinstrumenten zijn sectoraal ingestoken. Het is bijvoorbeeld niet mogelijk om middelen vanuit Infrastructuurfonds uit te geven aan bijvoorbeeld doelen ten aanzien van

woningbouw, terwijl de opgaven sterk met elkaar samenhangen”.

(IBO Ruimte, 2021: p. 45)

“Wet- en regelgeving van provincies staan de versnelling van woningbouw soms in de weg. De provincie voert een restrictief beleid wat betreft nieuwbouw buiten het stedelijk gebied. Het Rijk zou hier meer in moeten faciliteren”.

(IBO Ruimte, 2021: p. 47)

“Hoewel er nog geen totaalbeeld bestaat van de kosten, zijn de huidige financiële middelen hoogstwaarschijnlijk ontoereikend, zelfs als een positief besluit wordt genomen over de voorstellen die in aanmerking komen voor financiering vanuit het Groeifonds”

(IBO Ruimte, 2021: p. 34).

Energietransitie

Uitvoeringstrajecten en -programma's voor de energietransitie verschillen sterk in de mate van integraliteit. Op integraal niveau zijn er trajecten en -programma's waarin de opgave van de energietransitie globaal wordt meegenomen. Dat betreft de Omgevingsagenda's, de NOVI-gebieden en de Regiodeals. Het verschilt per regio in hoeverre de energietransitie wordt meegenomen in deze programma's. Het Actieprogramma Ruimtelijk Ontwerp richt zich op de combinatie van meerdere functies in de ruimte, waarvan de energietransitie een onderdeel is.

Daarnaast zijn er meer sectorale programma's met een sterkere of minder sterke relatie met ruimtelijke ordening. Voorbeelden daarvan zijn:

- Nationaal Programma Noordzee: Richt zich op de verschillende gebruikers van de Noordzee, waaronder Windenergie op Zee. Onder het Nationaal Programma Noordzee worden specifieke onderdelen voor windenergie uitgewerkt, zoals de Routekaart Wind op Zee 2030 en 2040. Het Nationaal Programma Noordzee maakt onderdeel uit van het Nationaal Water Programma.
- Programma Bodem & Ondergrond: Dit programma wordt momenteel nog uitgewerkt.

De energietransitie maakt hier onderdeel van uit (buisleidingen, geothermie, etc.);

- Programma Energie Hoofdstructuur: Ruimtelijke planning van het energiesysteem op nationale schaal. Op land en de grote wateren;
- Programma Energiesystemen: Dit programma wordt momenteel nog uitgewerkt. Het is bedoeld als overkoepelend programma, waarin de uitkomsten van andere programma's die zich onder meer bezig houden met de ruimtelijke inpassing van de energie-infrastructuur worden verwerkt.
- Programma Regionale Energiestrategieën: Dit programma richt zich op de ondersteuning van de Regionale Energiestrategieën (RES'en). De focus van de RES'en ligt op warmte en elektriciteit;

Ook komen programma's voor specifiek gericht op sectoren: het Programma Aardgasvrije Wijken (gebouwde omgeving), de Nationale Agenda Laadinfrastructuur (mobiliteit), het Nationaal Programma Infrastructuur Duurzame Industrie (PIDI) en het Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie & Klimaat (MIEK), (industrie). Samen geven zij input aan het Programma Energiesystemen. Een bijzondere vorm is de Ruimtelijke Strategie Datacenters, die tussen beleid en uitvoering inzit.

De Bossenstrategie en de Erfgoeddeal zijn eveneens sectorale programma's. Beiden raken aan de energietransitie, hoewel dit niet de hoofdmoot van deze programma's vormt. Dan zijn er tot slot specifieke programma's, die een beperkt onderdeel van de energietransitie uitvoeren. Dit zijn het Programma Opwekking Energie op Rijksgronden (OER) en het Programma Zon op Dak (in oprichting).

Veel programma's richten zich op de energie-infrastructuur: de RES'en, de NAL, het PIDI, het PAW. Resultaten hiervan vormen belangrijke bouwstenen voor het PEH. Het Programma Energiesysteem in oprichting beoogt dit bij elkaar te brengen. Het is vooralsnog onduidelijk welke mate van integra-liteit dit programma nastreeft. Complicerende factor is dat elk programma zijn eigen tempo kent.

Middels de regionale energiestrategieën is de verantwoordelijkheid voor de energietransitie gedecentraliseerd naar de regio. Er lopen diverse

regionale programma's, niet uitsluitend voor de energietransitie, maar wel rakend daaraan: Regio Deals, Omgevingsagenda's, RES'en, vanuit de NAL de Regionale Agenda Laadinfrastructuur en Cluster Energiestrategieën voor de industrie. Op Rijksniveau is de verantwoordelijkheid daarvoor belegd bij verschillende departementen.

Voor de energietransitie is RVO op Rijksniveau de belangrijkste uitvoeringsorganisatie, verantwoordelijk voor subsidietoekenning, monitoring en kennisdeling. Het Bureau Energie-projecten, onderdeel van RVO, is verantwoordelijk voor de uitvoering van projecten die onder de Rijkscoördinatieregeling vallen. Met de regionale energiestrategieën is een groot deel van de uitvoering decentraal belegd in de regio. De monitoring van de RES'en ligt bij het PBL, dat ook verantwoordelijk is voor de monitoring van het Klimaatakkoord.

In het OER-programma en in het Programma Zon op Dak is de uitvoering belegd bij Rijkswaterstaat, het Rijksvastgoedbedrijf, ProRail, Staatsbosbeheer en het ministerie van Defensie, die onder meer verantwoordelijk zijn voor de realisatie van projecten op hun terrein.

De belangrijkste component van de kennis- en innovatie-infrastructuur voor de energietransitie is de Topsector Energie, met haar meerjarige missie gedreven innovatieprogramma's (MMIP's). RVO is verantwoordelijk voor de uitvoering van de regelingen. RVO is tevens verantwoordelijk voor het Expertisecentrum Warmte.

Kennisdeling komt terug in diverse programma's, te weten het Programma Aardgasvrije Wijken, NPRES, het onderzoeksprogramma Wozep (wind op zee ecologische effecten) en de Nationale Agenda Laadinfrastructuur. In de overige bovengenoemde ruimtelijke programma's (PEH, Bodem & Ondergrond, PES, PIDI) is (vooralsnog) beperkt tot geen aandacht voor innovatie en kennisdeling binnen het eigen programma.

Voor de financiering van duurzame energie- en CO₂-reductieprojecten zijn er investeringsregelingen beschikbaar via de subsidieregeling SDE++. Tot en met 2030 stelt het kabinet jaarlijks 300 miljoen euro beschikbaar vanuit de Klimaatvelop. Ook zijn er gelden beschikbaar vanuit het Nationaal Groeifonds

voor projecten die een bijdrage leveren aan duurzame economische groei. Veel programma's voor de energietransitie bevinden zich nog in de beginfase. Het budget daarvoor is nog niet vastgesteld. De visualisatie laat zien dat een aantal programma's de beschikking hebben over eigen middelen (weergegeven met euroteken). Vastgesteld is het budget voor het Programma Aardgasvrije Wijken (€ 435 miljoen), OER-programma (€ 25 miljoen), de Erfgoed Deal (€ 20 miljoen). Het Programma Noordzee en de Regiodeals hebben ook allen gelden beschikbaar, echter niet uitsluitend voor de energietransitie.

BETEKENISVOLLE CITATEN OVER DE UITVOERING VAN DE ENERGIETRANSITIE UIT ANDERE ADVIEZEN

“De RES-regio's zijn bottom-up tot stand gekomen en de betrokken decentrale overheden hebben veel ruimte om zelf invulling te geven aan de manier waarop zij de nationale doelstelling realiseren.

Hiermee ligt de nadruk sterk op regionaal eigenaarschap, maar is tot nu toe weinig gestuurd op de aansluiting op andere opgaven.”

“IBO Ruimte, p. 53.

Tegelijkertijd hebben we (...) gezien dat de globale keuzes die regio's gemaakt hebben nog moeten worden vertaald naar concrete ruimtelijke plannen en dat de confrontatie met ruimteclaims die voortkomen uit andere opgaven (woningbouw, natuur, klimaatadaptatie etc.) nog niet heeft plaatsgevonden.”

“IBO Ruimte 2021, p. 54-55.

Ondergrondse activiteiten in het kader van de energietransitie zijn nog onvoldoende vertaald naar consequenties voor andere ondergrondse activiteiten en bovengrondse gebruiksfuncties.”

“IBO Ruimte 2021, p. 56.

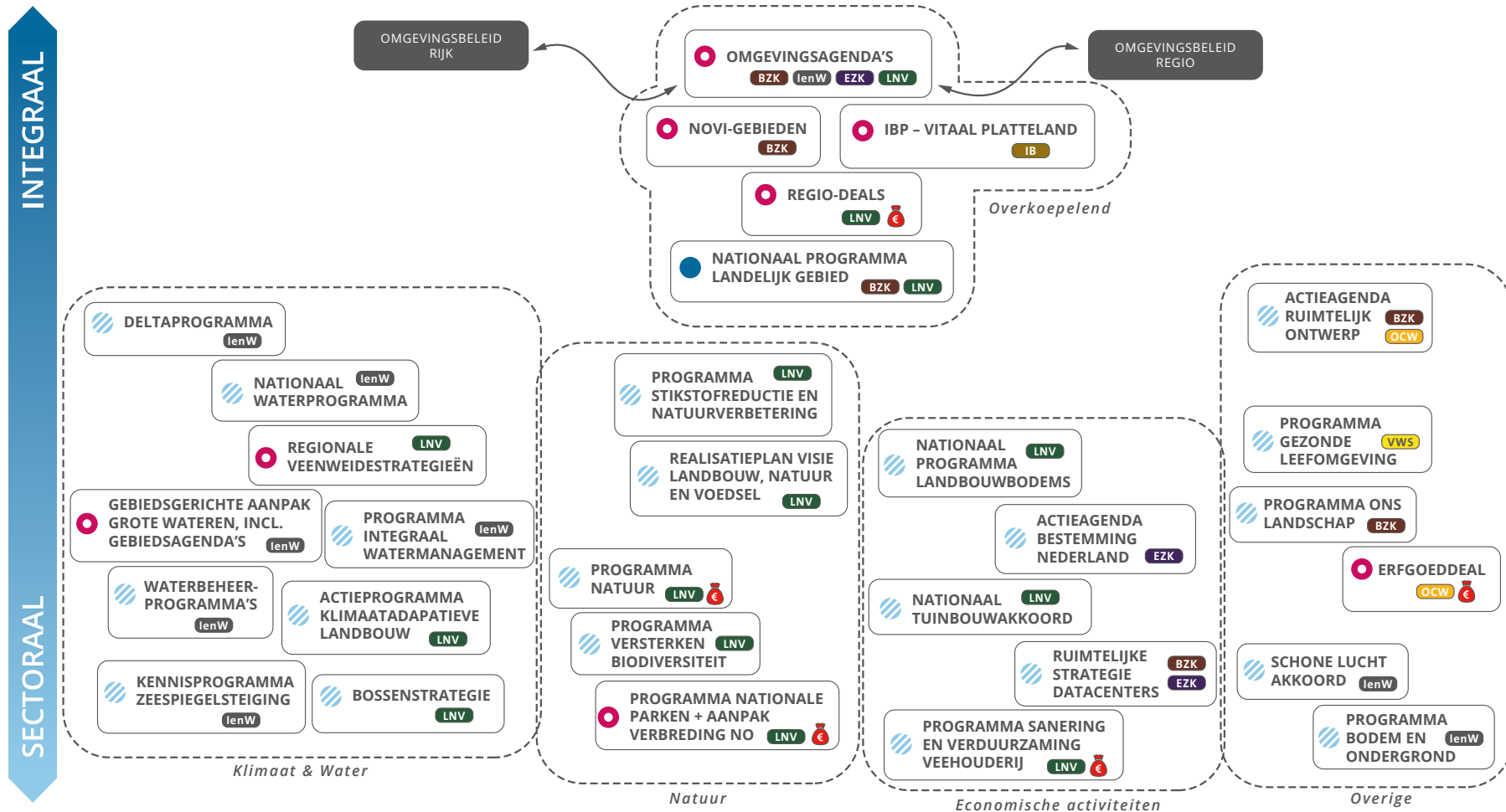
Ook bij de RES lopen regio's, net al bij andere programma's, op tegen het gebrek aan integraliteit van Rijksbeleid. Binnen de RES worden tegengestelde belangen zichtbaar die eigenlijk op nationaal niveau om een politieke afweging vragen. De geïnterviewden gaven aan dat tussenkomst van het Rijk in dat geval zeer gewenst is. De regio's zien het organiseren van integraliteit als een belangrijke taak van het Rijk. De verkokering van de departementale organisatie wreekt zich ook hier.”

ROB: Rol nemen, ruimte geven, 2021, p. 41.

OVERZICHT UITVOERINGSKRACHT | TOEKOMSTBESTENDIG LANDELIJK GEBIED

LEGENDA

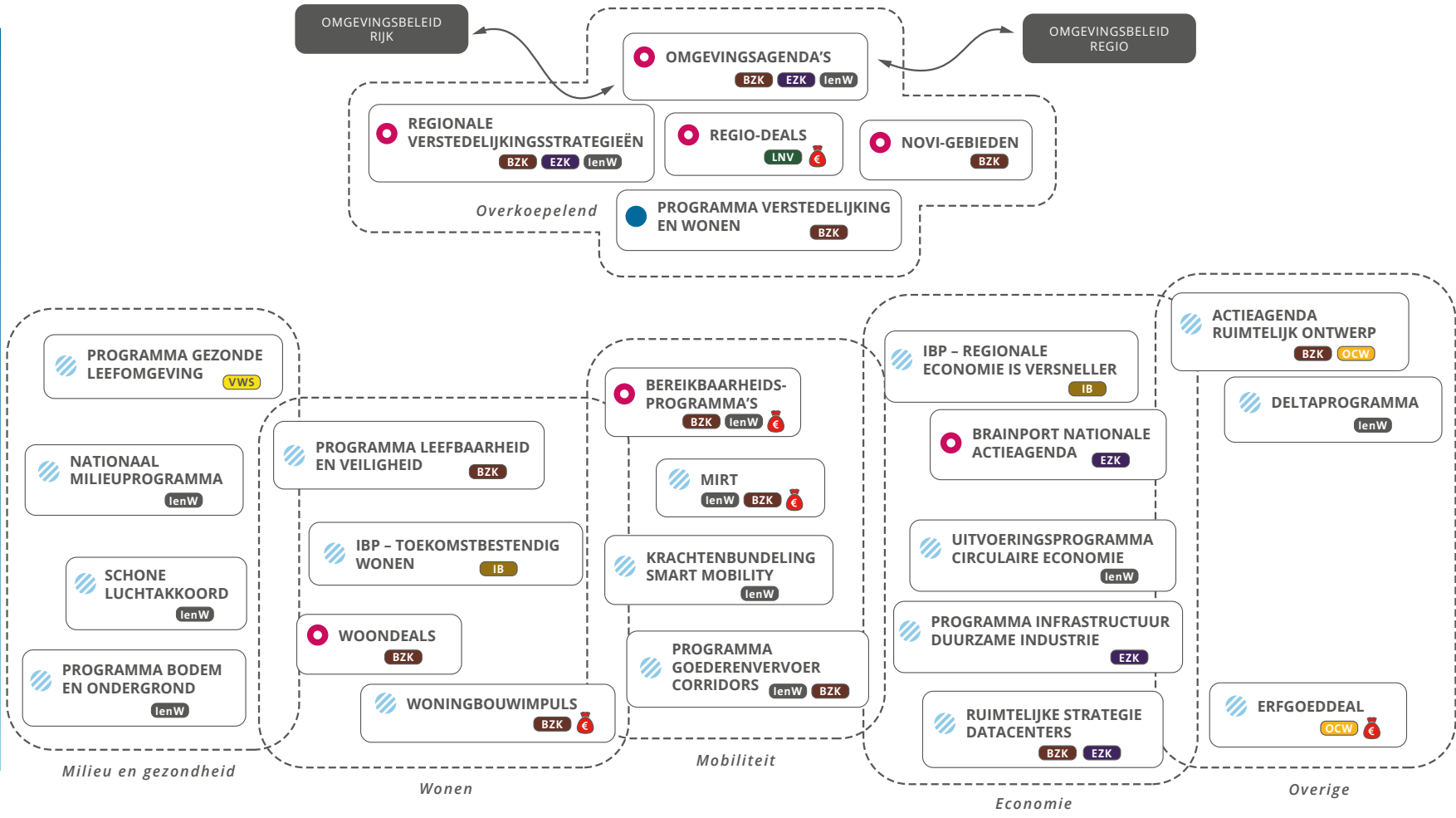
- Integrale (landsdekkende) programma's
- Gebiedsgerichte programma's
- Sectorale (landsdekkende) programma's
- Programma met budgetgeld, anders dan operationele kosten
- BZK Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- EZK Economische Zaken & Klimaat
- IenW Infrastructuur & Waterstaat
- LNV Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit
- OCW Onderwijs, Cultuur & Wetenschap
- VWS Volksgezondheid, Welzijn en Sport
- IB Interbestuurlijk

OVERZICHT UITVOERINGSKRACHT | DUURZAME VERSTEDELIJING

INTEGRAAL

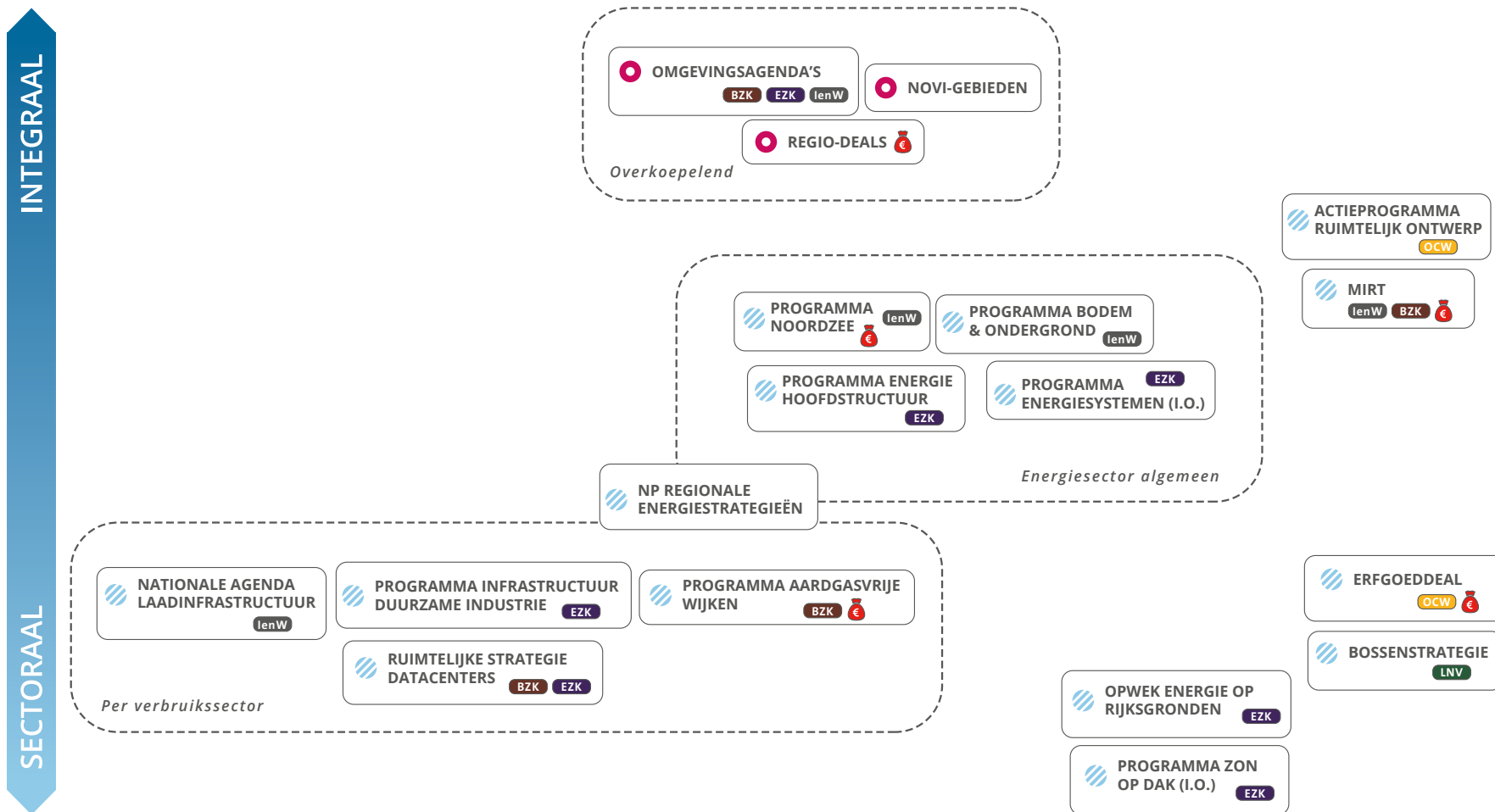
SECTORAAL

LEGENDA

- Integrale (landsdekkende) programma's
- ◉ Sectorale (landsdekkende) programma's
- ◉ Gebiedsgerichte programma's
- € Programma met budgetgeld, anders dan operationele kosten
- BZK Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- EZK Economische Zaken & Klimaat
- IenW Infrastructuur & Waterstaat
- LNV Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit
- OCW Onderwijs, Cultuur & Wetenschap
- VWS Volksgezondheid, Welzijn en Sport
- IB Interbestuurlijk

OVERZICHT UITVOERINGSKRACHT | | ENERGIETRANSITIE

LEGENDA

- Integrale (landsdekkende) programma's
- Gebiedsgerichte programma's
- Programma met budgetgeld, anders dan operationele kosten
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Infrastructuur & Waterstaat
- Onderwijs, Cultuur & Wetenschap
- Interbestuurlijk
- Sectorale (landsdekkende) programma's
- Economische Zaken & Klimaat
- Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit
- Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Overzicht uitvoeringskracht Duurzame verstedelijking

Uitvoeringsorganisaties

- Rijkswaterstaat
- RVO
- Rijksvastgoedbedrijf
- Rijkdienst voor Cultureel Erfgoed
- Prorail
- Rijk-regioteams

Kennis- en innovatieinfrastructuur

- **Thematische netwerken en programma's:**
  - **Bodem en ondergrond:** Centrum voor Ondergrond Bouwen, Gemeentelijk Platform Kabels en Leidingen.
  - **Wonen:** Platform 31, Stichting Kennis Gebiedsontwikkeling, Expertteam woningbouw (RVO)
  - **Mobiliteit en logistiek:** CROW, Connekt, Topsector Logistiek / TKI Dinalog
  - **Algemeen:** DuurzaamDoor, Regio van de Toekomst, City Deals.
- **Gemeentelijke kennisnetwerken:** G4o, VNG.
- **Kennisinstituten en adviesraden van Rijksoverheid:** PBL, RIVM, CPB, Rli, RVO.
- **Onafhankelijke kennisinstellingen:** universiteiten, TNO, Leerstoel Gebiedsontwikkeling (TU Delft).

Investeringsregelingen

- **Woningbouwimpuls:** € 1 miljard voor woningbouwproductie en betaalbare woningen.
- **Volkshuisvestingsfonds:** € 450 miljoen voor leefbaarheid en duurzaamheid van kwetsbare gebieden.
- **Infrastructuurfonds:** middelen voor hoofdinfrastructuur
- Middelen uit Regio Deals en Erfgoed Deals.
- **Nationaal Groeifonds:** voor grote infrastructurele projecten.
- **Financieringsfaciliteit Binnenstedelijke Transformatie:** voor ontwikkeling complexe binnenstedelijke locaties
- Middelen uit MIRT en Klimaatakkoord

Overzicht uitvoeringskracht Toekomstbestendig Landelijk Gebied

Uitvoeringsorganisaties

- **Gelieerd aan rijksoverheid/semi-overheid:**
  - RWS
  - Rijkdienst voor ondernemend Nederland
  - Rijksvastgoedbedrijf
  - ProRail
  - Rijkdienst voor Cultureel Erfgoed
  - Staatsbosbeheer
  - Kadaster
- **Private partijen:**
  - Terreinbeherende organisaties als Natuurmonumenten, provinciale landschappen
  - Water- en energiebedrijven

Kennis- en innovatieinfrastructuur

- **Rijksoverheid:** PBL, RIVM, CPB, nationale adviesraden als Rli, ROB, AWTI
- Kennis- en innovatie als onderdeel van programma's (zoals ONS Landschap, IBP Vitaal Platteland)
- Wetenschappelijke onderzoeksinstituten, m.n. WUR met aanverwante onderzoeksinstituten
- **Publiek en publiek-private gefinancierd:** adviesbureaus, TNO, leerstoelen, expertise netwerken
- Kennis- en innovatieagenda's topsectoren (KIA's)

Investeringsregelingen

- **Middelen reductie stikstof:**
  - € 250 miljoen natuurherstel en verbetering, oplopend naar € 300 per jaar tot 2030
  - € 350 miljoen opkoop landbouwbedrijven rondom natuurgebieden
  - € 455 miljoen subsidieregeling sanering varkenshouderijen
  - € 1 miljard subsidieregeling beëindiging veehouderijen
  - € 175 miljoen omschakelfonds duurzame vormen van landbouw

- Deltafonds (€ 5,1 miljard periode 2021-2034) voor waterveiligheid, zoetwatervoorziening, waterkwaliteit
- Klimaatakkoord € 100 miljoen aanpak bodemdaling, € 51 miljoen voor bomen, bos en natuur
- Financiering uit Regio deals, Erfgoed Deals en IBP Vitaal Platteland
- Overige rijksbudgetten zoals Infrastructuurfonds (bron IBO Ruimtelijke Ordening, 2021: 35)

Kennis- en Innovatie-infrastructuur

Topsector Energie hanteert Meerjarige Missiegedreven Innovatieprogramma's.
RVO ondersteunt uitvoering.

Kennis- en innovatiecomponent bij:

- PAW
- NPRES
- Wind op zee: Wozep
- NAL: Nationaal Kennisplatform Laadinfrastructuur (PPS)

Overzicht uitvoeringskracht | Energietransitie

Uitvoeringsorganisatie

- RVO belangrijkste uitvoeringsorganisatie
  - Bureau energieprojecten
  - Toekenning subsidies
  - Toekenning innovatiesubsidies
  - Monitor Wind op Land
  - Expertisecentrum Warmte
  - Secretariaat en monitoring NAL
  - Expertpoolregeling NPRES
  - Programma Verduurzaming Industrie

Investeringsregelingen

SDE++ stimuleert CO₂-reductie.
Gelden klimaatvelop, Nationaal Groeifonds.

Vanuit programma's:

- Proeftuinen PAW
- Programma Noordzee (NZA-gelden, energietransitie geen hoofddoel)
- MIRT)energietransitie geen hoofddoel)
- Regiodeals (energietransitie geen hoofddoel)
- In beperkte mate OER, Erfgoed Deal

PBL: monitoring Klimaatakkoord en RES'en

OER, Zon op Dak: Rijkswaterstaat, Rijksvastgoedbedrijf, ProRail, Defensie, Staatsbosbeheer

Overzicht programma's: Toekomstbestendig landelijk gebied

NAAM	IN UA	DOEL	STAKEHOLDERS/TREKKER	LOOPTIJD
1. Integrale (landsdekkende) programma's				
Nationaal Programma Landelijk Gebied	Ja	Het programma schetst een strategie op hoofdlijnen, die richting geeft aan toekomstbestendige ontwikkeling van functies in het landelijk gebied en de ruimtelijke ontwikkeling van de agrarische sector, met ruimte voor agrarische functies in de voor landbouw goed geschikte gebieden, inclusief ruimte voor wonen, verbetering van leefbaarheid, luchtkwaliteit en andere onderdelen van milieu, natuur en leefomgevingskwaliteit. Met deze strategie dragen we bij aan een optimale en integrale planning van functies, opdat we schaarse ruimte efficiënt en effectief benutten ten dienste van de maatschappelijke opgaven in de gebieden. Zo kan tevens in beeld worden gebracht waar op termijn ruimte kan ontstaan voor nieuwe functies in het kader van energie en zoetwaterbeschikbaarheid. Het beoogde effect van het programma is om keuzes ten aanzien van de inrichting van de leefomgeving in het landelijk gebied door publieke (en private) partijen positief te beïnvloeden.	De ministeries BZK en LNV zijn verantwoordelijk en betrokken zijn de overige departementen, mede-overheden en maatschappelijke organisaties.	?
2. Sectorale (landsdekkende) programma's met ruimtelijke impact				
2.1. Programma's gericht op ruimte voor klimaatadaptatie				
Deltaprogramma	Ja	Het nationaal Deltaprogramma beschermt Nederland tegen overstromingen (waterveiligheid), zorgt voor voldoende zoetwater en draagt bij aan een klimaatbestendige en waterrobuuste inrichting (ruimtelijke adaptatie). Voor zeven regio's zijn regionale strategieën opgesteld. Inzet op het behouden en reserveren van voldoende ruimte voor toekomstige waterveiligheidsmaatregelen en het duurzaam en efficiënt beheren en gebruiken van zoetwater.	lenW . Verschillende overheden en organisaties werken aan het programma, onder leiding van de deltacommissaris. Dit is de onafhankelijke regeringscommissaris voor het nationaal Deltaprogramma.	Het Deltaplan is ingevuld voor de komende zes jaar en voor de zes jaar daarna op hoofdlijnen. Het biedt ook een doorkijk tot 2050.

NAAM	IN UA	DOEL	STAKEHOLDERS/TREKKER	LOOPTIJD	
Nationaal Waterprogramma	Ja	Om aan te geven hoe we omgaan met de uitdagingen van ons water, ontwikkelt de Rijksoverheid het Nationaal Water Programma 2022-2027 (NWP). Dit programma beschrijft het beleid en het beheer van het Nederlandse water. Het programma geeft een overzicht van de ontwikkelingen binnen het waterdomein en legt nieuw ontwikkeld beleid vast. We werken aan schoon, veilig en voldoende water dat klimaatadaptief en toekomstbestendig is. Ook is er aandacht voor de raakvlakken van water met andere sectoren.	lenW , i.s.m. BZK, LNV, UvW, IPO, VNG en vertegenwoordiger Deltaprogramma	2022 – 2027, maar we kijken ook verder vooruit.	
Kennisprogramma Zeespiegelstijging		Geeft zicht op houdbaarheid van het huidige beleid en de opties voor de langere termijn, en de mogelijke gevolgen voor de ateroogaven en de ruimtelijke inrichting van Nederland die daaruit voortvloeien.	lenW i.s.m. andere betrokken departementen, Deltacommissaris, RWS, UvW, KNMI en kennisinstellingen	2019-2027	
Programma Integraal Riviermanagement	Ja	IRM) wordt gewerkt aan het veiliger en aantrekkelijker maken van het Nederlandse rivierengebied. Het doel is te komen tot een ecologisch gezond en toekomstbestendig riviersysteem waarin hoogwaardige natuur samengaat met een krachtige economie.	lenW met overige departementen, provincies, waterschappen, gemeenten en maatschappelijke organisaties. In de Stuurgroep zijn vertegenwoordigd lenW , LNV, het Bestuurlijk Platform Rijn, de Stuurgroep Deltaprogramma Maas, de Deltacommissaris, de Centrale Commissie voor de Rijnvaart en Rijkswaterstaat.	Periode van 2028 tot 2032 met doorkijk naar 2050	
Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie	Ja	Uitwerkingen van het DPRA zijn het Deltaplan Zoetwater, het Deltaplan Hoge Zandgronden en de Beleidstafel Droogte			

NAAM	IN UA	DOEL	STAKEHOLDERS/TREKKER	LOOPTIJD	
Actieprogramma klimaatadaptieve landbouw en actielijnen Klimaatadaptatieve natuur	Ja	In het Actieprogramma klimaatadaptatie landbouw staat hoe de landbouwsector zich kan voorbereiden op extreem weer en andere risico's van klimaatverandering. Het actieprogramma richt zich op vijf onderwerpen: het watersysteem, het bodemsysteem, gewassen & teeltsystemen, veehouderij en extra ondersteuning.	LNV met lenW, LTO, UvW, IPO, VNG en Verbond van Verzekeraars.	2030	
Waterbeheerprogramma's		De ambitie voor de watertransitie krijgt aandacht in de waterbeheerprogramma's, waarbij droogte en wateroverlast c.q. herstel van het watersysteem nader wordt uitgewerkt. De wettelijke basis ligt in de Waterwet en de Verordening Water.			
2.2. Programma's gericht op ruimte voor natuur					
Programma Natuur	Ja	Gericht op natuurherstel en -ontwikkeling. Vanuit het 'Programma Natuur' werken overheden, natuurbeheerders en particuliere en agrarische grondeigenaren samen aan regionale en landelijke maatregelen. De plannen, onderdeel van de structurele stikstofaanpak, omvatten onder meer het versterken en verbeteren van natuurgebieden, hogere vergoedingen voor natuurbeheer en het stimuleren van natuurinclusieve landbouw in gebieden rondom natuurgebieden.	LNV , lenW, Defensie en provincies, medeoverheden, natuurbeheerders en andere maatschappelijke partners	2030	
Programma Versterken Biodiversiteit (in ontwikkeling)	Ja	De inzet van dit programma draagt bij aan het nakomen van internationale afspraken over biodiversiteit, zoals de Biodiversiteitsverdrag van Rio de Janeiro (CBD), de Europese Biodiversiteitsstrategie (EBS), en de agenda van de VN Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen voor 2030 (SDG's). Tevens geeft het Programma Versterken Biodiversiteit invulling aan de 'agenda natuurinclusief' van het Programma Natuur, dat het kabinet heeft ingericht als onderdeel van het stikstofbeleid met als doel de natuurkwaliteit van Natura 2000-gebieden en het Natuurnetwerk Nederland te verbeteren.	LNV , BZK, EZK, lenW en maatschappelijke coalities zoals het Deltaplan Biodiversiteit	-	

NAAM	IN UA	DOEL	STAKEHOLDERS/TREKKER	LOOPTIJD	
Aanpak verbreding nationale parken		De komende jaren wordt er gewerkt aan de ontwikkeling van Nationale Parken nieuwe stijl. Er wordt gewerkt aan grotere en sterkere parken op het gebied van kwaliteit en beleving. Om dit te realiseren is het van belang dat het door LNV beschikbaar gestelde geld wordt aangevuld met cofinanciering vanuit de regio.	LNV , de provincies, Staatsbosbeheer, IVN, LandschappenNL, ANWB en Stichting Samenwerkingsverband Nationale Parken zijn gezamenlijke ambities geformuleerd voor Nationale Parken nieuwe stijl.		
Programma stikstofreductie en natuurverbetering	Nee	In de Wet Natuurbescherming is het doel van het programma Stikstofreductie en Natuurverbetering tweeledig beschreven: <ol style="list-style-type: none"> het verminderen van de depositie van stikstof op voor stikstof gevoelige habitats in Natura 2000- gebieden om te voldoen aan de wettelijke omgevingswaarden. het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen voor de in onderdeel a bedoelde habitats. 	LNV , Rijk en provincies geven gezamenlijk uitvoering aan de maatregelen.		
2.4. Programma's gericht op economische activiteiten in landelijk gebied					
Realisatieplan Visie Landbouw, Natuur en Voedsel	Ja	Omschakeling naar kringlooplandbouw in 2030 is nodig om de landbouw, tuinbouw en visserij nieuwe perspectieven te geven. Het is een omschakeling van voortdurende verlaging van de kostprijs van producten naar voortdurende verlaging van het verbruik van grondstoffen en een zorgvuldig beheer van bodem, water en natuur. Het Realisatieplan bevat de beleidsinzet die deze omschakeling stimuleert.	LNV i.s.m. betrokken departementen, medeoverheden en maatschappelijke organisaties	2030	
Nationaal Programma Landbouwbodems	Ja	Een programma met als doelstelling: publieke en private partijen te committeren aan het streefdoel: alle Nederlandse landbouwbodems duurzaam beheerd in 2030 en gezamenlijke (publiek en privaat) inspanningen daarop te verrichten.	LNV i.s.m. betrokken departementen, medeoverheden en maatschappelijke organisaties	2030	

NAAM	IN UA	DOEL	STAKEHOLDERS/TREKKER	LOOPTIJD	
Ruimtelijke Strategie Datacenters	Ja	Uitvoering wordt gegeven aan het tien-stappenplan uit de Ruimtelijke Strategie Datacenters. Een verkenning door Rijk en betrokken regio's geeft nadere duiding aan de selectieve groei datacenter(cluster)s. Afspraken worden gemaakt in de Omgevingsagenda's.	BZK , EZK i.s.m. betrokken departementen, medeoverheden en netbeheerders	2030	
Actieagenda Perspectief 2030: Bestemming Nederland	Ja	Perspectief 2030 biedt een kader voor alle betrokken partijen om, individueel en gezamenlijk, te werken aan een recreatieftoeristische sector die naast aan welvaart ook bijdraagt aan welzijn en aan een duurzame leefomgeving (door verduurzaming van vervoer, verblijf en vermaak). (Herijkte Actieagenda 2021)	EZK i.s.m. betrokken departementen en provincies	2030	
Nationaal Tuinbouwakkoord	Ja	Het Nationale Tuinbouwakkoord beoogt het zorgvuldig gebruik van grondstoffen, vermindering van schadelijke uitstoot en energiezuinig telen in alle tuinbouwsectoren. Tegelijkertijd wordt aandacht besteed aan versterking van sociaaleconomische clusters en de nationale en internationale positionering van de Nederlandse tuinbouw.	LNV met bedrijfsleven, onderzoek, onderwijs en provincies. Initiatief komt vanuit het bedrijfsleven zelf (Greenports en Nederland en Greenports Holland)	2030	
2.5. Overige programma t.b.v. toekomstbestendige ontwikkeling landelijk gebied					
Bossenstrategie	Ja	Via de bossenstrategie wordt gezorgd voor voldoende boomaanplant in Nederland (in aansluiting op afspraken uit het Klimaatakkoord), zowel in de vorm van bos als in andere vormen. Dit draagt zowel bij aan beperking van stikstofverspreiding als landschapsherstel en CO ₂ -opslag. Houtbouw is onderdeel van deze strategie. (Klimaatmitigatie).	LNV i.s.m. betrokken departementen, provincies, Staatsbos-beheer, natuurbeheerders en andere maatschappelijke partijen	2030	

NAAM	IN UA	DOEL	STAKEHOLDERS/TREKKER	LOOPTIJD
Programma ONS Landschap	Ja	Het Programma ONS Landschap is er op gericht om samenwerking met decentrale partners de waarden en kwaliteiten van onze landschappen te beschermen en te versterken. Dit door landschapsinclusief vorm te geven aan ruimtelijke ontwikkelingen. Het programma bestaat uit zeven gebiedsgerichte uitwerkingen	BZK i.s.m. betrokken departementen, medeoverheden, PBL, CRa en maatschappelijke partijen.	-
Programma Bodem en ondergrond	Ja	De Rijksoverheid ontwikkelt samen met andere overheden een samenhangend beleid voor het gebruik van de ondergrond. Dat doen ze in het Uitvoeringsprogramma Bodem en Ondergrond.	IenW	
3. Gebiedsgerichte programma's				
NOVI-gebieden	Ja	NOVI-gebieden zijn, voortbouwend op bestaande interbestuurlijke samenwerkingstrajecten, instrumenten waarbij overheden meerdere jaren verbonden zijn en toewerken naar de echte gezamenlijke uitvoering van de verschillende opgaven. Deze gebieden zijn onderdeel van de Omgevingsagenda's die per landsdeel worden opgesteld. Bij de NOVI-gebieden <i>zoomen</i> we met prioriteit in op de relatief concrete transities in de acht gebieden.	BZK (coördinatie), trekkend departement varieert per NOVI-gebied	
Interbestuurlijk programma vitaal platteland	Ja	Nederland staat voor grote opgaven op het terrein van voedselproductie, klimaat, waterveiligheid, circulaire economie, biodiversiteit en energie. Deze uitdagingen vragen om een samenhangende, gebiedsspecifieke benadering van onder meer landbouw, natuur, milieu, kwaliteit van leefomgeving en water. Vanaf voorjaar 2018 gestart in vijftien kansrijke gebieden.	LNV . Samenwerking alle bestuurslagen met maatschappelijke partijen.	
Regio Deals	Ja	De Regio Envelop van het kabinet is bedoeld om in samenwerking met regionale overheden, bedrijven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties meervoudige opgaven op regionaal niveau aan te pakken via Regio Deals. Regio Deals vormen ook een onderdeel van de Omgevingsagenda. Alle Regio Deals zijn gericht op het realiseren van brede maatschappelijke welvaart. Veel Regio Deals zijn (mede) gericht op de opgaven waar ook de NOVI zich voor gesteld ziet en beogen op regionaal niveau oplossingen hiervoor tot stand te brengen. Ook de meervoudige problematiek en de integrale aanpak van de Regio Deals zijn in lijn met de NOVI.	LNV , BZK , EZK , OCW , provincies, regio's en maatschappelijke partijen (zoals bijvoorbeeld Stichting Brainport)	

NAAM	IN UA	DOEL	STAKEHOLDERS/TREKKER	LOOPTIJD	
Regionale veenweidestrategieën	Ja	In het Klimaatakkoord is afgesproken dat er regionale Veenweide-strategieën worden opgesteld met als doel reductie van 1 megaton eq CO ₂ -emissie in 2030	LNV i.s.m. UvW, IPO, VNG	2030 met perspectief op 2050	
Programma Nationale Parken	Ja	Nationale Parken werken aan een kwaliteitssprong waarbij met een ruimtelijke zonering de biodiversiteit, (inter)nationale landschappelijke en cultuurhistorische waarden worden versterkt conform het streefbeeld in de standaard voor de gebiedsaanduiding Nationale Parken	Nationale Parken, provincies, gemeenten, waterschappen, terrein-beheerders, groene organisaties, andere landelijke en regionale organisaties en LNV i.s.m. betrokken departementen	2022	
Gebiedsagenda's Grote Wateren	Ja	Geven duidelijkheid over de ambities van het Rijk voor natuur en waterkwaliteit, en daarmee samenhangend de inrichting van watersystemen in de grote wateren. Voor vier gebieden worden Gebiedsagenda's opgesteld: IJsselmeergebied, Zuidwestelijke Delta, Waddenzee/Waddengebied en Integraal Rivierenmanagement	Rijk samen met de partners in de regio - medeoverheden, belangenorganisaties, burgers, kennisinstellingen en het bedrijfsleven	2050?	
Erfgoed Deals	Ja	Het programma richt zich op het verbinden van erfgoed aan de hedendaagse transitieopgaven: klimaatadaptatie, duurzaamheid en verstedelijking. Erfgoed wordt ingezet om een aantrekkelijke en herkenbare leefomgeving vorm te geven.	OCW , BZK en IenW, medeoverheden, marktpartijen, Natuurmonumenten, SBB, Federatie Ruimtelijke Kwaliteit en Federatie Instandhouding Monumenten	Eind 2022	
4. Sectorale programma's met impliciet ruimtelijke impact					
Programma Sanering en Verduurzaming Veehouderij		De overheid neemt maatregelen om de veehouderij diervriendelijker en duurzamer te maken. Deze manier van produceren is beter voor dier, milieu en mens.	LNV		

NAAM	IN UA	DOEL	STAKEHOLDERS/TREKKER	LOOPTIJD	
Nationaal Programma Landbouwbodems	Ja	<p>Een programma met als doelstelling: publieke en private partijen te committeren aan het streefdoel: alle Nederlandse landbouwbodems duurzaam beheerd in 2030 en gezamenlijke (publiek en privaat) inspanningen daarop te verrichten. Daarbij worden de volgende uitgangspunten in acht genomen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kennis ontwikkelen en delen als basis voor het programma; • komen tot eenduidige en praktische instrumenten om de bodemkwaliteit te meten • maatregelen voor duurzaam bodembeheer benoemen en te monitoren; • aansluiten bij de praktijk en bestaande initiatieven; • duurzaam bodembeheer economisch aantrekkelijk maken. 	LNV	2030	
Schone lucht akkoord	Ja	<p>Het doel van het SLA is de gezondheidsschade door luchtvervuiling in 2030 te verminderen. Voor de delen in Nederland waar de lucht het meest vervuild is, komen er extra maatregelen. Dan gaat het om de gebieden rond de grote steden en in de buurt van intensieve veehouderijen. De gezondheidsschade door luchtverontreiniging moet in 2030 zijn gehalveerd. Het is nodig dat het Rijk, gemeenten en provincies samenwerken om de juiste maatregelen te nemen.</p>	lenW	2030	
Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp	Ja	<p>Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp is een vierjarig stimuleringsprogramma. Hierin stimuleert het Rijk ontwerpkracht en goed opdrachtgeverschap voor de aanpak van actuele vraagstukken in het stedelijk gebied. Hiermee wordt bijgedragen aan het behouden van bestaande kwaliteit of het toevoegen van nieuwe ruimtelijke kwaliteit.</p>	BZK en OCW i.s.m. betrokken departementen	2020-2024	

Overzicht programma's: Duurzame verstedelijking

NAAM	IN UA	DOEL	STAKEHOLDERS/TREKKER	LOOPTIJD	
Integrale (landsdekkende) programma's					
Programma Verstedelijking en Wonen	Ja	In dit programma worden de integrale verstedelijkingsstrategie en de voorkeursvolgorde verstedelijking nader uitgewerkt in de Regionale Verstedelijkingsstrategieën, als eerste stap, en wordt vervolgens het Stedelijk Netwerk NL ontwikkeld.. Er wordt gezien welke instrumenten of kennis daarvoor verder nodig zijn.	BZK i.s.m. betrokken departementen	2020-2022	
Sectorale (landsdekkende) programma's					
Programma Gezonde Leefomgeving	Ja	Dit programma focust zich vooral op het faciliteren van decentrale overheden en GGD 'en bij het realiseren van een leefomgeving die gezondheid bevordert en beschermt.	VWS i.s.m. betrokken departementen, medeoverheden en maatschappelijke organisaties	2020	
Nationaal Milieuprogramma	Ja	Het Nationaal Milieubeleidskader wordt in 2021/2022 uitgewerkt en geconcretiseerd in de vorm van een Nationaal Milieuprogramma (NMP). Het programma richt zich op het nationale milieubeleid, dus op een schone, veilige en gezonde leefomgeving en duurzaamheid. Dit is mede van belang voor het borgen van voldoende ontwikkelruimte voor de Nederlandse economie.	IenW i.s.m. betrokken departementen, medeoverheden, maatschappelijke partijen en samenleving	2021-2022	
Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp	Ja	Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp is een vierjarig stimuleringsprogramma. Hierin stimuleert het Rijk ontwerpkracht en goed opdrachtgeverschap voor de aanpak van actuele vraagstukken in het stedelijk gebied. Hiermee wordt bijgedragen aan het behouden van bestaande kwaliteit of het toevoegen van nieuwe ruimtelijke kwaliteit.	BZK en OCW i.s.m. betrokken departementen	2020-2024	

NAAM	IN UA	DOEL	STAKEHOLDERS/TREKKER	LOOPTIJD	
Programma bodem en ondergrond	Ja	Het Rijk ontwikkelt samen met medeoverheden een samenhangend beleid voor het gebruik van de ondergrond.	IenW i.s.m. betrokken departementen en medeoverheden	2018-2021	
Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT)	Ja	Programma voor alle investeringen in wegen, spoor en waterwegen staan in het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT). Het gaat om projecten en programma's waar het Rijk (I&M, EZ en BZK) direct financieel bij betrokken is. In het MIRT wordt gewerkt aan vijf vaste landsdelige regio's.	I&W en EZK	Jaarlijks	
Schone Luchtakkoord	Ja	Er wordt uitvoering gegeven aan maatregelen voor het verbeteren van de luchtkwaliteit, waarbij gezondheid een veel prominenter plek in het luchtbeleid krijgt.	IenW i.s.m. betrokken departementen en medeoverheden	2020-2030	
Deltaprogramma	Ja	Het doel van het Deltaprogramma is Nederland nu en in de toekomst beschermen tegen overstromingen; zorgen voor voldoende zoetwater en de inrichting van het land klimaatbestendig maken. Elk jaar op Prinsjesdag krijgt het parlement het nieuwe Deltaprogramma. In het Deltaprogramma 2021 is veel aandacht voor de verbinding tussen ruimte en water. Bijvoorbeeld bij de locatiekeuze en de gebiedsinrichting van nieuwe woonwijken moet rekening gehouden worden met de klimaatverandering	Ministerie van IenW Betrokkenen Provincies, gemeenten, waterschappen, maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en bedrijfsleven	2016-?	
Programma Duurzame Veiligheid 2030	Ja	In het programma werken de overheid, het bedrijfsleven en de wetenschap samen om de veiligheid in de (petro)chemische sector te verbeteren. De looptijd van DV2030 is 2016-2020	Overheden, bedrijfsleven, wetenschap	2016 start	
Programma Goederenvervoer-corridors	Nee	In het Programma Goederenvervoercorridors werken het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en Binnenlandse Zaken, Havenbedrijf Rotterdam, Topsector Logistiek en de provincies Zuid-Holland, Gelderland, Noord-Brabant en Limburg samen om de logistieke corridors Oost en Zuidoost te optimaliseren.	IenW, BZK, Havenbedrijf Rotterdam, Topsector Logistiek en provincies	2020-2030	
Krachtenbundeling smart mobility	Nee	In de krachtenbundeling smart mobility bundelen Rijk, provincies, G5, metropool- en vervoerregio's de krachten door inspanningen en invloed op internationaal, nationaal en regionaal niveau steviger te verbinden.	Rijk, provincies, G5, metropool- en vervoerregio's	2018	

NAAM	IN UA	DOEL	STAKEHOLDERS/TREKKER	LOOPTIJD	
Woningbouwimpuls	Ja	Het Rijk zet door middel van de woningbouwimpuls in op betaalbare woningen, het versnellen van de woningbouw en een goede, veilige en gezonde leefomgeving.	BZK i.s.m. betrokken departementen	2020-2023	
Ruimtelijke Strategie Datacenters	Ja	Uitvoering wordt gegeven aan het tien-stappenplan uit de Ruimtelijke Strategie Datacenters. Een verkenning door Rijk en betrokken regio's geeft nadere duiding aan de selectieve groei datacenter(cluster)s. Afspraken worden gemaakt in de Omgevingsagenda's.	BZK, EZK i.s.m. betrokken departementen, medeoverheden en netbeheerders	2018-2030	
Uitvoeringsprogramma Circulaire Economie 2019 - 2023	Ja	In het programma 'Nederland Circulair 2050' is de kabinetsvisie op de circulaire economie neergezet. Doel is om uiterlijk in 2050 een volledig circulaire economie tot stand te brengen. Het uitvoeringsprogramma geeft vorm aan de overgang naar een circulaire economie in de jaren 2019 tot en met 2023.		2019-2023	
Nationaal Programma voor Industriële Clusters	Ja	In dit programma worden clusterplannen voor de verduurzaming van de zes verschillende clusters uitgewerkt. Hierin worden de waardeketens van de clusters uitgewerkt en doorvertaald naar maatregelen en projecten. Hierbij gaat het bijvoorbeeld over energie-infrastructuur.	EZK i.s.m. betrokken departementen, medeoverheden en maatschappelijke partijen	2020-2025, 2030-2050	
Actie Agenda Perspectief 2030	Ja	Deze actieagenda is een concrete vervolgstap op Perspectief 2030, de landelijke visie op toerisme.	EZK, i.s.m. betrokken departementen en provincies	2019-2030	
Erfgoeddeal	Ja	Onderdeel verstedelijking in de Erfgoeddeal stimuleert in alle regio's een uitvoeringspraktijk waarin erfgoed bij de inrichting van de leefomgeving voldoende aandacht krijgt.	OCW i.s.m. betrokken departementen, IPO, VNG, RCE en maatschappelijke partijen	2019-2022	
Programma Leefbaarheid en Veiligheid	Nee	Dit interbestuurlijke programma betreft een integrale maatwerk-aanpak van gebieden die te maken hebben met een opeenstapeling opeenstapeling van problemen met betrekking tot onderwijs, werk/armoede/inclusie, veiligheid/ondermijning, wonen en gezondheid.	BZK, J&V, OCW, SZW. VWS en gemeenten		

NAAM	IN UA	DOEL	STAKEHOLDERS/TREKKER	LOOPTIJD	
Interbestuurlijk Programma	Nee	Het Rijk, gemeenten, provincies en waterschappen pakken grote maatschappelijke opgaven gezamenlijk aan in het Interbestuurlijk Programma (IBP). In het IBP staan negen maatschappelijke opgaven centraal. Twee daarvan zijn gericht op duurzame verstedelijking: Regionale economie als versneller en Toekomstbestendig wonen	Samenwerkende ministeries	Start 2018	
Ruimtelijk Economische Ontwikkelstrategie (REOS)	Nee	Rijk en de regionale partners zetten via de REOS in op het versterken van de ontwikkeling van de 3 belangrijkste economische regio's van Nederland. Ook willen zij de verbindingen tussen de economische toplocaties in deze regio's verder versterken. Bijvoorbeeld door sneller internet aan te leggen, meer woningen te bouwen en economische activiteiten duurzamer te maken.	3 departementen, 5 provincies, 5 steden en 4 economic boards uit de Noordelijke en Zuidelijke Randstad en de Brainport Eindhoven..	2017-2018?	
Gebiedsgerichte programma's					
Omgevingsagenda's	Ja	Er zijn Omgevingsagenda's voor vijf landsdelen met als doel op landsdelig niveau te komen tot een samenhangende benadering van de verstedelijkingsopgave. Voor alle landsdelen worden Rijk-regio teams gevormd met de meest betrokken departementen (BZK, EZK, LNV, IenW en OCW) en regionale overheden (provincies, gemeenten, waterschappen)	De ministeries BZK, EZK, I&W en regionale overheden		
NOVI-gebieden	Ja	NOVI-gebieden maken deel uit van de Omgevingsagenda's. In deze gebieden is een extra impuls aan de grote transities en fysieke opgaven nodig, in lijn met de NOVI-prioriteiten	Ministeries met regionale partijen		
Regiodeals	Ja	Regio Deals vormen ook een onderdeel van de omgevingsagenda. Een Regio Deal is een samenwerking tussen Rijk en regio om. De regio deals zijn gericht op het realiseren van een brede maatschappelijke welvaart, op thema's als zorg, onderwijs, veiligheid en ondernemerschap. Dit in samenwerking met regionale overheden, bedrijven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties en met behulp van cofinanciering,	Ministeries met regionale partijen		

NAAM	IN UA	DOEL	STAKEHOLDERS/TREKKER	LOOPTIJD	
Regionale verstedelijkingstrategieën	Ja	In de zeven stedelijke regio's met de grootste groei en meest complexe opgave werken Rijk en regio gezamenlijk aan verstedelijkingstrategieën. Dit betreft de regio's Metropoolregio Amsterdam (MRA) Metropoolregio Utrecht (MRU), Zuidelijk Randstand en geheel Zuid-Holland, Stedelijk Brabant (inclusief stedelijk gebied Eindhoven), Regio Groningen-Assen, Regio Arnhem-Nijmegen-Food Valley, Regio Zwolle. De regionale verstedelijkingstrategieën zijn onderdeel van de omgevingsagenda's.	Ministeries I&W, EZK, BZK en regio's		
Bereikbaarheidsprogramma's voor drie Metropoolregio's	Ja	In drie bereikbaarheidsprogramma's werken Rijk en Regio samen aan opgaven op het terrein van bereikbaarheid en verstedelijking. Samen Bouwen aan Bereikbaarheid is het bereikbaarheidsprogramma van de Metropoolregio Amsterdam (MRA).	IenW, BZK, MRA, gemeenten, provincies		
Woondeals	Ja	Vijf regio's (Gemeente Groningen, regio Eindhoven, de zuidelijke Randstad, regio Utrecht en de Metropoolregio Amsterdam) hebben in een woondeal eigen afspraken gemaakt over specifieke vraagstukken in de regio op het gebied van wonen. Deze afspraken moeten helpen de krapte op de woningmarkt terug te dringen.	Vijf regio's		
Brainport Nationale Actieagenda	Ja	De Brainport Nationale Actieagenda (BNA) is de agenda waarin het Rijk en de Brainport regio hun langjarige samenwerking concreet maken. Het benoemt de prioriteiten en onderwerpen waarop de regio voor de lange termijn met het Rijk wil samenwerken.	EZK, i.s.m. betrokken departementen	2020	

Overzicht programma's: Energietransitie

PROGRAMMA	IN UA?	DOEL	STAKEHOLDERS	LOOPTIJD	
Integrale (landsdekkende) programma's					
Programma Energie Hoofdstructuur	ja	Ruimtelijke planning van het energiesysteem (elektriciteit, brandstoffen, warmte) op nationale schaal, op land en de grote wateren	Formele besluitvorming: EZK, BZK, I&W. Bestuurlijk overleg decentrale overheden. Strategisch beraad: net-beheerders, marktpartijen, maatschappelijke organisaties, industrieclusters.	Start 2022, tijdshorizon 2030-2050	
Nationaal Programma Noordzee	ja	Een gezonde Noordzee met een duurzaam gebruik waarborgen, waarbinnen plek is voor beschermde natuurwaarden, een duurzame visserij en voldoende ruimte voor windparken op zee, zeescheepvaart en andere gebruikers	IenW, i.s.m. Overige departementen, kustprovincies, kustgemeenten, alle belanghebbenden (natuur- en milieuorganisaties, visserij, scheepvaart, havens, energiesectoren, recreatiesectoren, zandwinning, en dergelijke) en kennisinstituten	2022-2027	

PROGRAMMA	IN UA?	DOEL	STAKEHOLDERS	LOOPTIJD	
Programma Bodem en Ondergrond	ja	Duurzaam, veilig en efficiënt gebruik van bodem, ondergrond en grondwater te bevorderen	Het ministerie van IenW is verantwoordelijk en betrokken zijn de overige departementen, provincies, gemeenten, waterschappen, markt-partijen, kennisinstellingen, onderwijsinstellingen	Onbekend	
Sectorale (landsdekkende) programma's					
Nationaal Programma Regionale Energiestrategieën	ja	Ondersteunen regionale energiestrategieën; nationale effecten RES'en in kaart	Interbestuurlijk programma: EZK, BZK, VNG, IPO, UvW). EZK trekker. Maatschappelijke organisaties betrokken via Programmaraad.	2020 e.v.	
Nationaal Programma Infrastructuur Duurzame Industrie	nee	versnelling besluitvorming in de energie-infrastructuur van nationaal belang t.b.v. tijdige verduurzaming van de basisindustrie in Nederland	EZK, industrie, energieproducenten, netwerkbedrijven, regionale overheden	2021 e.v.	
Nationale Agenda Laadinfrastructuur	ja	voldoende laadinfrastructuur realiseren voor de ontwikkeling naar elektrisch vervoer	IenW i.s.m. Formule E-Team, VNG, IPO, de netbeheerders (uitvoering door ElaadNL) en het Nationaal Kennisplatform Laadinfrastructuur (NKL)	2020 e.v.	
Programma Energiesysteem	nee	Verbinding leggen tussen lopende programma's infrastructuur energiesysteem; doorontwikkelen programmering infrastructuur	EZK kwartiermaker	Vooralsnog onbekend	
Programma Aardgasvrije Wijken	ja	Rijk, IPO, VNG en UvW ondersteunen samen gemeenten en betrokken partijen in de aardgasvrije opgave	BZK i.s.m. betrokken departementen en medeoverheden	Vanaf 2020	

PROGRAMMA	IN UA?	DOEL	STAKEHOLDERS	LOOPTIJD	
Erfgoed Deal	ja	behoud en gebruik van erfgoed bij de grote ruimtelijke opgaven van dit moment	OCW in de lead. Maatschappelijke organisaties, de ministeries van OCW, BZK en IenW, IPO, VNG en medeoverheden	2019-2022	
MIRT	ja	behouden en realiseren van nationale netwerken en Trans-Europese Netwerken, o.a. voldoende capaciteit in de energie- en buisleidingeninfrastructuur	I&W	Jaarlijks	
Actieprogramma Ruimtelijk Ontwerp	ja	stimuleert ontwerpkracht en goed opdrachtgeverschap voor de aanpak van actuele vraagstukken	OCW, BZK	2021-2024	
Bossenstrategie	ja	Nieuw bos in combinatie met energietoepassingen	LNV in de lead. Rijk en provincies.	t/m 2030	
Programma Opwekking Energie op Rijksgronden (OER)	nee	80 kansrijke locaties voor energie-opwek op Rijksvastgoed identificeren, waarvan ongeveer de helft gerealiseerd kan worden, en daarmee bij te dragen aan de doelen van de RES.	EZK, met BZK, I&W, LNV, DEF, ProRail, RWS, RVB, Staatsbosbeheer.	Eind 2023	
Programma Zon op Dak	nee	Volleggen Rijksdaken met ZOD, nu pilotfase, 2e helft 2021 besluit over verbreding.	EZK. Loopt via RVB. DEF ook betrokken.	Pilotfase	
Gebiedsgerichte programma's					
Omgevingsagenda's	ja	versterken van de samenhang in beleid en uitvoering (instrumenten) en versterken van de samenwerking tussen overheden, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en inwoners, en het genereren van gezamenlijke uitvoeringskracht	BZK, met regionale partijen	2021 e.v.	
Regio Deals	ja	Samenwerking tussen Rijk en regio om de kracht van de regio te versterken	LNV en BZK, met regionale partijen		
Verkenning Aanlanding Windenergie op Zee	nee	i.s.m. stakeholders in kaart brengen hoeveel GW windenergie op zee (WOZ) hoe, in welke vorm, waar kan aanlanden en aansluiten bij de energievraag op land	EZK in de lead. Overheden, infrabedrijven, industrieclusters, NGO's, producenten		

Bronnen

Adviezen en documenten

- Uitvoeringsagenda NOVI 2021-2024, september 2020
- Van woorden naar daden: over de governance van de ruimtelijke ordening, IBO Ruimtelijke Ordening, Inspectie Rijksfinanciën, april 2021
- Inventarisatie ruimtelijke investeringen, Ecorys, februari 2021 (opgenomen als bijlage 7 in IBO Ruimtelijke Ordening);
- Kiezen én delen: Advies van de Studiegroep Ruimtelijke inrichting landelijk gebied, ABDTOPconsult, april 2021
- Grote opgaven in een beperkte ruimte: Ruimtelijke keuzes voor een toekomstbestendige leefomgeving. PBL, 2021
- Rol nemen, ruimte geven: Advies over de rol van het rijk bij interbestuurlijke samenwerking, ROB, april 2021
- Als één overheid: slagvaardig de toekomst tegemoet, Studiegroep Bestuurlijke en Financiële verhoudingen, september 2020
- De som der delen: verkenning samenvallende opgaven in de regio, Rli, maart 2019
- Naar een ontspannen Nederland, Jan Willem Erisman en Berno Strootman, juli 2021
- Actief grondbeleid en woningbouwproductie, Deloitte, juni 2021

Interviews: gericht op aanscherping van de vraagstelling vooraf

- Maarten Schurink, SG Ministerie van BZK
- Erik Jan van Kempen, DG Ministerie van BZK
- Rosemarie Bastianen, Directeur Ruimte, Ministerie van BZK
- Rik Bauer, Programmadirecteur – kwartiermaker Woningbouwimpuls, Ministerie van BZK
- Marja Appelman, Directeur Woningbouw, Ministerie van BZK
- Vincent van der Werff, Directeur Uitvoering NOVI, Ministerie van BZK

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van BZK door Royal HaskoningDHV – SMC | Strategie en Management Consultants.

ROYAL HASKONINGDHV

Laan 1914, 35
3518 EX, Amersfoort
+31 (0)88 348 20 00
info@rhdhv.com
www.royalhaskoningdhv.com

AUTEUR(S):

Pascal Lamberigts (projectleider),
Sten Camps, Alienke Ramaker,
Lidia Palm & Tim Zwanikken
(Tim Zwanikken Advies)

[facebook.com](https://www.facebook.com)

twitter.com

[linkedin.com](https://www.linkedin.com)

VORMGEVING:

Mark van Rotterdam

DATUM:

Amersfoort, 5 november 2021

HaskoningDHV Nederland B.V. aanvaardt geen enkele verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid voor dit document, anders dan jegens de opdrachtgever.